

Institutionaalisen rasismien uudelleen tuottaminen suomalaisissa yliopistossa

Kasvatustieteiden
pro gradu -tutkielma

Laatija:
Monika Keisala

23.2.2025
Helsinki

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Aikuiskasvatustiede

Tekijä: Monika Keisala

Otsikko: Institutionaalisen rasismien uudelleen tuottaminen suomalaisissa yliopistoissa

Ohjaaja(t): professori Ulpukka Isopahkala-Bouret, yliopistonlehtori Jenni Tikkanen

Sivumäärä: 68 sivua

Päivämäärä: 23.2.2025

Tiivistelmän tyyli on **Abstract**.

Sisällysluettelo

Tiivistelmä/Abstract	3
1 Johdanto	5
2 Teoreettinen viitekehys	9
2.1 Rasismi	10
2.2 Kolonialismi	15
2.3 Rodun ajatus ja määritelmä	18
2.4 Rasismin ilmentyminen suomalaisissa yliopistoissa	21
2.5 Emootiot rakenteellisen rasismin ylläpidon välineenä	23
3 Aineisto & Metodologia	28
3.1 Tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset	28
3.2 Aineisto	28
3.3 Metodologia ja analyysin toteuttaminen	30
3.4 Laadullinen sisällönanalyysi	33
3.5 Pienten kertomusten analyysi	34
4 Tulokset	38
4.1 Haastateltavat näkevät, ettei yliopistoissa ole (rakenteellista) rasismia	38
4.2 Rasismia kohtaavat ulkomaalaiset ja kansainväliset henkilöt	42
4.3 Rasismista puhumisen tunnelataus vaikeuttaa itse asian käsittelyä	44
4.4 Palautteen saamisen herättämät negatiiviset tunteet vaikeuttavat kriittistä itsereflektiota	45
4.5 Racististen ilmoitusten todenmukaisuutta epäillään	51
4.6 Racistisiin tilanteisiin puuttuminen tuntuu pelottavalta	53
5 Pohdinta	58
6 Liitteet:	64
6.1 Haastattelurunko	64
Lähteet	66

Tiivistelmä/Abstract

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan, millä tavoin rakenteellinen rasismi uusiutuu suomalaisissa yliopistoissa. Keskiössä ovat ne käytännöt, diskurssit ja maailmankuvat, jotka ylläpitävät rasisista rakenteita akateemisissa instituutioissa. Diskurssi viittaa tässä tutkimuksessa niihin lausumiin, teksteihin, aktiviteetteihin, käytäntöihin ja vuorovaikutukseen, jotka tuottavat ja ylläpitävät tiettyä ilmiötä niin, että se alkaa näyttää luonnolliselta ja itsestään selvältä (Hardy & Palmer 1999; Suoninen 1999). Tutkimus nojaa kriittiseen, dekolonialistiseen ja feministiseen teoriaan. Sen aineistona on seitsemän asiantuntijahaastattelua. Haastateltavat ovat osallistuneet yhdenvertaisuutta edistäviin työryhmiin tai toimineet työtehtävissä, joissa yhdenvertaisuuden edistäminen on keskeistä. Aineisto kerättiin keväällä 2023, ja sitä analysoitiin laadullisen sisällönanalyysin ja pienten kertomusten narratiivisen metodin avulla. Vaikka korkeakoulutusta pidetään usein sosiaalisen liikkuvuuden ja tasa-arvon mahdollistajana, tutkimukset osoittavat, että yliopistot voivat yhtä lailla ylläpitää institutionaalista rasismia (Ahmed 2012; Bonilla-Silva 2018; Thomas 2021). Tulokset osoittavat, että rasismiin herättämät tunteet voivat vaikeuttaa antirasististen uudistusten implementoimista. Tunteiden ohjaama tiedostamaton vastustus toimii esteenä valtarakenteiden ja rasismiin kriittisessä tarkastelussa, jolloin tunteet toimivat vallan välineinä. Haastateltavat kokivat rasismiin käsittelyn haastavaksi, ja sen sijaan, että tarkastelu kohdistuisi instituutioiden rakenteisiin, keskustelu ohjautui yksilötason kokemuksiin ja tunteisiin. Tutkielmassa argumentoidaan, että rakenteellinen rasismi on syvälle juurtunut yliopistojen toimintatapoihin ja käytäntöihin. Sen purkaminen vaatii merkittäviä institutionaalisia muutoksia, kuten opetussuunnitelmien dekolonisaatiota sekä rasismiin ja valtasuhteiden kriittistä tarkastelua akateemisessa yhteisössä.

This Master's thesis examines how structural racism is reproduced in Finnish universities. The focus is on the practices, discourses, and worldviews that sustain racist structures within academic institutions. In this study, discourse refers to the statements, texts, activities, practices, and interactions that construct and maintain a given phenomenon, making it appear natural and self-evident (Hardy & Palmer 1999; Suoninen 1999). The research is grounded in critical, decolonial, and feminist theoretical traditions. The study draws on qualitative data collected through seven expert interviews with staff members working in Finnish universities. The interviewees were selected based on their involvement in equality-promoting task forces or their professional roles related to equality work. The data, collected in spring 2023, was analyzed using qualitative content analysis and the narrative method of small stories. While higher education is often regarded as a vehicle for social mobility and equality, research indicates that universities can also perpetuate institutional racism (Ahmed, 2012; Bonilla-Silva, 2018; Thomas, 2021). This paradox, alongside the increasing discourse on equality in academic spaces, inspired an investigation into how power structures related to racism persist within universities. The findings indicate that emotions, such as discomfort and denial, play a crucial role in hindering anti-racist reforms. When emotions are used to resist the critical examination of power structures and racism, they function as instruments of power. Interviewees found discussions on racism challenging, and rather than analyzing institutional structures, conversations tended to focus on individual experiences and feelings. This phenomenon aligns with previous research, which has demonstrated how whiteness discourses can deflect attention from structural analysis and instead frame racism as a personal moral issue (Ahmed 2012; DiAngelo 2018). This thesis argues that structural racism is deeply embedded in university practices and policies. Dismantling these structures requires significant institutional changes, including the decolonization of curricula and a critical engagement with racism and power relations within academia.

Avainsanat: rakenteellinen rasismi, institutionaalinen rasismi, yhdenvertaisuus, korkeakoulutus, antirasismi, akateemiset instituutiot, dekoloniaalinen teoria, feministinen teoria, suomalaiset yliopistot, tunteet ja valta.

1 Johdanto

Rasismia voidaan pitää yhtenä merkittävimmistä sosiaalisista ja rakenteellisista ongelmista nyky-yhteiskunnassa. Tässä tutkielmassa esitän, että rasismien vaikutukset näkyvät laajasti suomalaisissa yhteiskunnallisissa instituutioissa, kuten koulutusjärjestelmässä. Suomalaiset yliopistot eivät ole immuuneja rasismien ja syrjinnän valtasuhteille, vaikka ne usein nähdään neutraaleina tai tasa-arvoa edistävinä tiloina (Alemanji & Seikkula 2018; Kosunen 2018). Tämä tutkielma keskittyy institutionaalisen rasismien ja sen uudelleentuottamisen tarkasteluun suomalaisissa yliopistoissa. Tutkielmassa analysoidaan, miten institutionaalinen rasismi ilmenee yliopistojen käytännöissä, tiedontuotannossa ja kulttuurisissa diskursseissa, sekä miten se vaikuttaa toiseutettujen opiskelijoiden ja työntekijöiden asemaan.

Rasismi on monimutkainen ja monitasoinen ilmiö, johon liittyy merkittävä historiallinen, moraalinen ja poliittinen painolasti. Rasismi ei ole ainoastaan yksittäisten ihmisten ennakkoluuloisten tekojen seurausta, vaan myös syvälle yhteiskunnan rakenteisiin juurtunut järjestelmä. Rasismi on sisäsyntyinen ja järjestelmällinen osa yhteiskuntaa, eikä sitä voida ymmärtää irrallisina tapauksina, vaan se toimii systeemisenä valtasuhteiden ylläpitäjänä. Tämä tarkoittaa, että rasismien vaikutukset näkyvät kaikilla yhteiskunnan alueilla, erityisesti arjessa, politiikassa ja instituutioiden toiminnassa (Bell 1995; Crenshaw 1998.) Yksi keskeisistä yhteiskunnallisista instituutioista, joissa rasismien valtasuhde on havaittavissa, on koulutusjärjestelmä. Suomalaista korkeakoulutusta on perinteisesti pidetty tasa-arvoisena ja kaikille avoimena järjestelmänä, mutta kriittinen tarkastelu osoittaa, että monimuotoisuus ja yhdenvertaisuus eivät aina toteudu käytännössä. (Alemanji & Seikkula 2018; Kosunen 2018.) Tämä tutkielma keskittyy erityisesti institutionaalisen rasismien ja sen uudelleentuottamisen tarkasteluun suomalaisissa yliopistoissa. Institutionaalinen rasismi viittaa niihin käytäntöihin, normeihin ja rakenteisiin, jotka ylläpitävät ja oikeuttavat rodullisia hierarkioita. Suomalaisissa yliopistoissa tämän voidaan nähdä ilmentyvän esimerkiksi opiskelijavalintojen kriteereissä, opetussuunnitelmien sisällössä, tiedontuotannossa ja yliopistojen hallinnollisissa käytännöissä. (Alemanji & Seikkula 2018; Kosunen 2018.)

Vaikka yliopistot nähdään usein neutraaleina tai jopa tasa-arvoa edistävinä tiloina, niiden rakenteet ja toimintatavat voivat silti uusintaa eriarvoisuutta. Suomalaisten yliopistojen valkoisuus, eurosentrinen opetus sisältö ja toiseksi rodullistettujen kokemusten sivuuttaminen ovat esimerkkejä siitä, miten rasismi ja eriarvoisuus voivat piiloutua akateemisen

neutraaliuden ja meritokratian diskurssien taakse. (Ahmed 2012.) Yliopistot eivät ole irrallisia laajemmasta yhteiskunnallisesta vallankäytöstä, vaan ne toimivat osana rakenteita, jotka ylläpitävät ja uusintavat rasismia. Tämä tarkoittaa, että rasismien analysointi korkeakoulutuksessa vaatii kriittistä tarkastelua, joka tunnistaa ja haastaa vakiintuneet käytännöt ja diskurssit. (Thomas 2021, 6-7.)

Tässä tutkielmassa esitetään, että rasismien vaikutukset näkyvät laajasti suomalaisten yliopistojen toiminnassa, erityisesti kulttuurisissa diskursseissa, sekä siinä, miten ne vaikuttavat toiseutettujen opiskelijoiden ja työntekijöiden asemaan. Korkeakoulutus ei ole vain tiedonvälityksen ja -tuotannon kenttä, vaan myös poliittinen ja historiallinen instituutio, joka voi sekä purkaa että ylläpitää syrjiviä rakenteita. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna rasismi ei ole ainoastaan yksilöllinen asenneongelma, vaan laajempi yhteiskunnallinen ilmiö, joka vaatii institutionaalisia ja rakenteellisia muutoksia. (Bell 1995; Crenshaw 1998; Thomas 2021, 6-7.)

Rasismien vastainen toiminta yliopistossa ei ole vain poliittinen ja institutionaalinen kysymys, vaan se liittyy myös vahvasti tunteisiin ja emootioihin. Tunteet voivat joko edistää tai estää rasismien vastaisia toimia (Ahmed 2012; Zembylas 2012.) Erityisesti häpeä voi muodostua esteeksi institutionaalisen rasismien tunnustamiselle, sillä se haastaa yksilöiden ja yhteisöjen käsityksiä omasta moraalisuudestaan ja oikeudenmukaisuudestaan. Samoin syyllisyyden tunne voi johtaa puolustautumiseen tai vastuunsiirtoon, mikä voi estää aktiivista toimijuutta rasismien purkamiseksi. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna tunteet eivät ole pelkästään yksilöllisiä kokemuksia, vaan niillä on myös laajempi institutionaalinen ja kulttuurinen ulottuvuus. (Ahmed 2012.)

Yliopistojen rakenteet ja käytännöt eivät ole neutraaleja, vaan ne voivat ylläpitää valkoisuuden hegemoniaa ja rodullistettuja hierarkioita monin eri tavoin. Valkoisuus ei ole ainoastaan ihonväriin liittyvä piirre, vaan historiallinen ja yhteiskunnallinen normi, joka määrittää, kenen ääni kuuluu akateemisessa tilassa ja kuka saa toimia tietoauktoriteettina. (Ahmed 2012.) Tunteet kietoutuvat tiiviisti instituutioiden rakenteisiin. Häpeän pelko voi estää yliopistoyhteisöjä käsittelemästä valkoisuuden hegemoniaa kriittisesti, sillä rasismien tunnustaminen voi horjuttaa niiden käsitystä omasta tasa-arvoisuudestaan ja oikeudenmukaisuudestaan. Vastaavasti syyllisyyden tunne voi johtaa puolustautumiseen tai keskustelun ohjaamiseen yksilötason ratkaisuihin, sen sijaan, että tarkasteltaisiin laajempia

institutionaalisia mekanismeja. (Zembylas 2012.) Tästä syystä tunteiden analysointi on olennainen osa rasismien vastaisen toiminnan tutkimusta, sillä tunteet vaikuttavat siihen, miten yliopistot ja niiden toimijat asemoituvat suhteessa valkoisuuden ajatuksen rakenteelliseen ylläpitoon ja rasismien purkamiseen.

Aineisto koostuu keväällä 2023 keräämästäni seitsemästä asiantuntijahaastattelusta. Haastateltaviksi valitsin suomalaisissa yliopistoissa työskenteleviä henkilökunnan jäseniä, jotka jollain tavalla edistävät yhdenvertaisuutta työssään. Osa haastateltavista toimii yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa käsittelevissä työryhmissä, kun taas toisten haastateltavien työtehtäviin kuului laajasti yhdenvertaisuuteen liittyvien teemojen käsittelyä.

Haastatteluaineisto on analysoitu laadullisen sisällönanalyysin sekä pienten tarinoiden analyysin menetelmin. Pienten tarinoiden analyysimenetelmä keskittyy arkipäiväisiin, tilannesidonnaisiin ja kontekstuaalisiin kertomuksiin, jotka syntyvät vuorovaikutuksessa, ja jotka haastavat suuria, vakiintuneita narratiiveja. Tämä analyysitapa tarkastelee sitä, millä tavoin yksilöt rakentavat identiteettiään ja merkityksiä hetkellisissä, usein epämuodollisissa kertomuksissa. (Bamberg & Georgakopoulou 2008.)

Tutkielman keskeinen tutkimusongelma on: **Miten institutionaalinen rasismi ilmenee ja uusintuu suomalaisissa yliopistoissa?** Tämän pääkysymyksen alla tarkastellaan seuraavia osa-alueita:

1. **Millä tavoin yliopistojen rakenteet ja käytännöt ylläpitävät valkoisuuden hegemoniaa ja rodullistettuja hierarkioita?**
2. **Miten tunteet ja emootiot, kuten häpeä ja syyllisyys, estävät tai vaikeuttavat rasismien vastaista toimintaa yliopistossa?**

Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa kriittinen analyysi siitä, millä tavoin rasismi ja rodun ajatukseen perustuvat hierarkiat ilmenevät suomalaisissa yliopistoissa. Tavoitteena on myös tutkia, miten yliopistot osana yhteiskunnan valtarakenteita osallistuvat rasististen hierarkioiden uusintamiseen. Lisäksi tutkielma pyrkii nostamaan esiin toimenpiteitä ja ajattelutapoja, joiden avulla yliopistot voivat purkaa näitä rakenteellisia epätasa-arvon muotoja ja edistää oikeudenmukaisempaa oppimis- ja työympäristöä.

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys pohjautuu kriittiseen rotuteoriaan, feministiseen tutkimustraditioon ja dekolonialistiseen ajatteluun. Näiden teorioiden avulla tarkastellaan,

miten rakenteellinen rasismi, kulttuurirasismi ja rodullistaminen ilmenevät ja vaikuttavat muihin valtasuhteisiin, kuten sukupuoleen ja luokkaan. Tutkielmassa hyödynnetään Aníbal Quijanon (2000) kolonialiteetin teoriaa, jonka avulla tuodaan esiin, kuinka kolonialistinen valta ei päättynyt muodolliseen dekolonisaatioon, vaan jatkuu edelleen taloudellisina, poliittisina ja epistemologisina rakenteina. Quijano erottaa kolonialiteetin kolmella tasolla: 1) tiedontuotannossa, jossa länsimainen rationaalisuus ja tiede on asetettu universaaliksi normiksi, 2) työnjaossa, jossa globaalin etelän resurssit ja työvoima ovat edelleen alisteisessa asemassa, ja 3) rodullisessa hierarkiassa, jossa kolonialismin aikaiset käsitykset rodusta ja valkoisuuden normatiivisuudesta säilyvät edelleen institutionaalisissa käytännöissä. (Quijano 2000.) Koloniaaliteetin teoria tarjoaa välineitä ymmärtää, miten nämä valtarakenteet toimivat ja miten niitä voidaan purkaa kriittisen analyysin ja dekolonialististen pedagogisten käytäntöjen kautta.

2 Teoreettinen viitekehys

Tämän tutkielman teoreettinen viitekehys pohjautuu kriittiseen rotuteoriaan ja dekolonialistiseen ajatteluun, joiden avulla tarkastellaan institutionaalisen rasismien rakenteita suomalaisissa yliopistoissa. Keskeisenä lähtökohtana on ymmärrys siitä, että rasismi ei ole vain yksilötason ennakkoluulojen ilmenemismuoto, vaan se on yhteiskunnan rakenteisiin ja instituutioihin syvästi juurtunut valtasuhde. Tämä valtasuhde ilmenee institutionaalisten käytäntöjen, kulttuuristen diskurssien ja tiedontuotannon kautta, jotka kaikki osaltaan ylläpitävät ja uusintavat rakenteellista rasismia. (Goldberg 2002; Bonilla-Silva 1997; Crenshaw 1998.) Teoreettinen viitekehys hyödyntää Kimberlé Crenshaw'n (1998) kehittämää intersektionaalisuusteoriaa, jonka avulla analysoidaan, miten rodullistaminen kytkeytyy muihin yhteiskunnallisiin hierarkioihin, kuten sukupuoleen ja luokkaan. Intersektionaalisuuden kautta voidaan tarkastella monimutkaisia valtasuhteita ja eriarvoisuuden kerrostumia, jotka vaikuttavat yliopistojen rakenteissa ja käytännöissä. Kulttuurirasismien käsitteellä tutkielma pureutuu siihen, miten eurooppalaisen kulttuurin ylivoimainen käsitys vaikuttaa niin tiedontuotantoon kuin opetussuunnitelmiin. Tähän liittyy myös eurosentrisen tiedon ja historian painotus, joka marginalisoi ei-länsimaiset tavat ja kokemukset, sekä ylläpitää valkoisuuden hegemoniaa akateemisessa maailmassa. (Said 1995; Grosfoguel 2013; Goldberg 2008.) Lisäksi dekolonialistinen ajattelu, kuten kolonialiteetin käsite, auttaa ymmärtämään, kuinka kolonialismin perintö vaikuttaa edelleen yhteiskunnallisissa rakenteissa, myös koulutuksen ja tiedontuotannon tasolla. Tämän ajattelutavan kautta analysoidaan, kuinka kolonialistiset ja rodulliset hierarkiat näkyvät yliopistoissa niin opetuksen sisällöissä kuin niiden rakenteissa. Teoreettinen viitekehys rakentuu myös Sara Ahmedin (2014) tunteiden ja emootioiden tarkasteluun osana rakenteellisten valtasuhteiden ylläpitämistä. Tunteet, kuten häpeä ja syyllisyys, toimivat välineinä, jotka estävät rasisminvastaisen toiminnan ja valkoisuuden etuoikeuksien kyseenalaistamisen. Tämä osaltaan vaikeuttaa yliopistojen rakenteellisten rasismien muotojen purkamista. (Ahmed 2014; Ahmed 2012.) Näiden teoreettisten lähestymistapojen avulla tutkielma tarkastelee rakenteellisen rasismien ilmenemismuotoja suomalaisissa yliopistoissa ja pyrkii osoittamaan, kuinka näitä valtasuhteita voidaan purkaa.

2.1 Rasismi

Rasismi on monimutkainen ja monitasoinen ilmiö, joka voi herättää voimakkaita tunteita, ja johon liittyy huomattava moraalinen painolasti. Usein, kun jotakuta syytetään rasistisista puheista tai teoista, nämä teot nähdään myös moraalisesti tuomittavina ja halveksittavina. Tämä tekee rasismien käsitteestä eräänlaisen poliittisen aseenn, jota käytetään herkästi arvostelun ja sosiaalisen vallan välineenä (Mills ym. 1994, 11). Rasismiin liittyy kuitenkin paljon enemmän kuin yksittäisten ihmisten teot tai asenteet. Se ei rajoitu pelkästään yksilöiden harjoittamaan syrjintään, vaan on syvälle juurtunut yhteiskunnallinen ja rakenteellinen valtarakenne, joka on historiallisesti sidoksissa kolonialismin ja orjuuden perintöön. Rasismi toimii systeemisenä ja järjestelmällisenä valtasuhteiden ylläpitäjänä yhteiskunnassa, ja sen vaikutukset näkyvät monin eri tavoin arjessa, politiikassa ja instituutioiden toiminnassa. Siksi meillä kaikilla on moraalinen velvollisuus puuttua omassa ajassamme esiintyvään rasismiin, sillä se ei ainoastaan rajoita yhteiskunnallista moninaisuutta ja heikennä yhteenkuuluvuuden tunnetta, vaan on myös pohjimmiltaan epäoikeudenmukainen ja moraaliton ilmiö, joka perustuu ajatuksiin oikeudesta ja oikeutuksesta. (Palmer 2021, 37–45.)

Tässä tutkielmassa rasismi käsitetään laajemmin kuin yksittäisinä ennakkoluuloina tai syrjivinä käytäntöinä. Rasismi on osa laajempaa rodullistamisen prosessia, jossa tietyt ihmisryhmät määritellään ja asemoidaan yhteiskunnan hierarkioihin. Rodullistaminen tapahtuu osana institutionaalista ja yhteiskunnallista diskurssia, joka muodostaa ja uusintaa valtasuhteita (Fairclough 1992). Diskurssilla tarkoitetaan tässä yhteydessä kieltä ja käytäntöjä, joiden kautta todellisuus rakentuu ja merkitykset tuotetaan (Foucault 1994). Rasistiset käsitykset eivät ole vain yksilöiden mielipiteitä, vaan ne ovat osa historiallisesti rakentuneita ja jatkuvasti muotoutuvia diskursiivisia järjestelmiä, jotka normalisoivat ja oikeuttavat hierarkioita. Diskurssin kautta tietyt ajattelutavat näyttäytyvät luonnollisina ja kiistattomina, jolloin ihmiset sosiaalistetaan hyväksymään rakenteelliset hierarkiat ja eriarvoisuudet. Tämä tekee rasistisista rakenteista osittain näkymättömiä mutta samalla hyvin vaikutusvaltaisia. (Hall 2001.)

Rodullistamisen prosessissa tiettyihin ihmisryhmiin liitetään ideologisia ja kulttuurisia tunnusmerkkejä, jotka määrittävät, miten näitä ruumiita ja niistä koostuvia ihmisryhmiä kohdellaan, ja miten heille jaetaan resursseja ja mahdollisuuksia yhteiskunnassa.

Tunnusmerkit voivat olla sekä positiivisia että negatiivisia, ja ne vaikuttavat merkityksellistämisprosessiin, jonka kautta tiettyjä ryhmiä suositaan tai syrjitään institutionaalisissa käytännöissä. (Mills 1994, 13; Keskinen ym. 2021, 45–68.)

Intersektionaalisuusteoria tuo esiin, kuinka rasismi kytkeytyy muihin valtarakenteisiin, kuten sukupuoleen ja luokkaan, muodostaen monimutkaisia risteäviä hierarkioita, jotka vahvistavat toisiaan (Crenshaw, 1998; Foucault, 1984). Rasismi kytkeytyy usein muihin yhteiskunnallisiin hierarkioihin, kuten sukupuoleen, luokkaan ja kansalaisuuteen, ja nämä risteävät hierarkiat ylläpitävät ja vahvistavat toisiaan. Rasismi on osa sosiaalisesti hyväksytyjä ja institutionalisoituja diskursseja, jotka ovat usein näkymättömiä mutta samalla voimakkaasti vaikuttavia. Nämä diskurssit eivät ole ainoastaan yhteiskunnallisia normeja, vaan ne vaikuttavat siihen, miten ihmiset näkevät itsensä ja toiset, sekä miten he toimivat suhteessa instituutioihin ja muihin yhteiskunnallisiin toimijoihin. (Foucault 1984.)

Kulttuurirasismi on noussut merkittäväksi rasismin uudelleentuottamisen muodoksi erityisesti globalisaation ja monikulttuurisuuden kontekstissa. Tämä perustuu ajatukseen, että kulttuurien välillä on luonnollisia hierarkkisia eroja, joissa eurooppalainen kulttuuri nähdään muita ylempiarvoisena. Tämä ideologia oikeuttaa erilaisten kulttuuristen käytäntöjen ja identiteettien arvottamisen ja eriarvoisen kohtelun. Kulttuurirasismia uudelleen tuotetaan esimerkiksi mediassa ja taiteessa, jossa toiseksi rodullistetut ryhmät esitetään negatiivisessa tai stereotyyppisessä valossa, mikä vahvistaa käsitystä eurooppalaisen kulttuurin ylivallasta (Sommier & Roiha 2018). Pierre Bourdieu'n (1984) käsite kulttuurisesta pääomasta selittää, miten tietyt kulttuuriset käytännöt ja piirteet institutionalisoidaan ja arvotetaan korkeammiksi kuin toiset, ja ne tuottavat ja uusintavat eriarvoisuutta koulutusjärjestelmissä ja yhteiskunnassa (Bourdieu, 1984). Edward Saidin (1978) orientalismin käsite on keskeinen esimerkki siitä, miten länsimainen kulttuuri on essentialisoinut ja toiseuttanut muita kulttuureja, esittäen ne eksoottisina ja taantumuksellisina. Tämä ei pelkästään luo hierarkioita, vaan myös tuottaa alisteisia valtasuhteita, joissa toiseutetuilla ryhmillä ei ole mahdollisuuksia määritellä itseään omista lähtökohdistaan käsin. Homi K. Bhabhan (1994) käsite hybridisyys taas tuo esiin, kuinka kulttuurien kohtaamiset eivät koskaan ole täysin yksipuolisia, vaan ne synnyttävät dynaamisia ja vastavuoroisia hybriditodellisuuksia (Said 1978; Bhabha, 1994). Myös Taguieffin (1989) mukaan moderneissa yhteiskunnissa on siirrytty pois rodullisen epätasa-arvon käsitteestä ja keskitytty korostamaan kulttuurisia eroja. Kulttuurirasismi on erityisen ongelmallista siksi, että se naamioituu neutraaliksi keskusteluksi kulttuurista ja

moninaisuudesta, vaikka sen taustalla vaikuttavat edelleen rodun ajatukseen ja rasismin valtarakenteeseen perustuvat hierarkiat.

Suomalaisissa yliopistoissa rakenteellinen rasismi ilmenee monilla eri tavoilla, ja se kytkeytyy yhteiskunnan laajempaan valtarakenteeseen. Rakenteellinen rasismi muodostuu institutionaalisista käytännöistä ja prosesseista, kuten opiskelijavalintakriteereistä, opetussuunnitelmien sisällöstä sekä tiedon tuottamisen ja jakamisen tavoista. Näiden prosessien kautta tietyt ryhmät, erityisesti valkoiseksi rodullistetut, saavuttavat etuoikeutetun aseman, kun taas toiseutettujen ryhmien pääsyä resursseihin ja mahdollisuuksiin rajoitetaan. (Armila ym. 2018, 127–128.) Rakenteellinen rasismi ilmenee esimerkiksi siten, että opetuksessa ja tutkimuksessa painotetaan eurooppalaisia narratiiveja. Narratiivilla tarkoitan jaettujen kertomusten ja merkitysjärjestelmien kokonaisuutta, joka muokkaa sitä, miten todellisuus ymmärretään ja merkityksiä annetaan. Narratiivit eivät ole neutraaleja, vaan ne heijastavat ja uusintavat yhteiskunnallisia valtarakenteita. Yliopistollisessa opetuksessa vallitsevat narratiivit korostavat eurooppalaisuuden ja valkoisuuden normia, mikä ylläpitää käsitystä siitä, että vain tietyt tarinat ja tietämisen tavat ovat arvokkaita ja valideja. Toisin sanoen länsimainen tieto esitetään universaalina ja objektiivisena, kun taas muut tiedon muodot jäävät marginaaliin. (Bruner 1991; Lyotard 1984.)

Suomalaiset yliopistot ovat esimerkki instituutiosta, jonka käytännöt ylläpitävät valkoisuuden hegemoniaa (Alemanji 2018). Pierre Bourdieu'n (1991) käsitteet symbolisesta ja institutionaalisesta väkivallasta selittävät, miten yliopistot uusintavat valtasuhteita tiedontuotannon ja opetussuunnitelmien kautta. Eurooppalaisia narratiiveja korostavat opetussuunnitelmat jättävät vähemmistökulttuurien tarinat ja kokemukset vähäiselle huomiolle, mikä vahvistaa valkoisuuden normia ja tuottaa syrjäyttäviä valtarakenteita. Valkoisuus suomalaisissa yliopistoissa on normatiivinen lähtökohta, jota harvoin kyseenalaistetaan. Valkoisuus toimii "näkymättömänä normina", joka asettaa standardit ja säännöt akateemisessa yhteisössä. Tämä tekee valkoisuuden haasteista vaikeasti tunnistettavia, sillä ne ovat normalisoituneita osaksi yliopiston toimintaa (Lipsitz 2018; Bourdieu 1991.)

Rasismi ei ilmene vain yksilöiden aktiivisina tekoina tai vihamielisinä asenteina, vaan se on osa yhteiskunnan syvempiä valtarakenteita, jotka voivat toimia myös passiivisen hyväksynnän ja puuttumattomuuden kautta. Goldbergin (2009) mukaan rakenteellinen rasismi on osa

yhteiskunnan laajempia valtasuhteita, ja sen jatkuvuutta tukevat hiljainen hyväksyntä ja laajemman yhteiskunnallisen kritiikin puute. Yliopistojen kaltaisissa instituutioissa tämä ilmenee usein siten, että rodullistettujen opiskelijoiden ja työntekijöiden kokemukset syrjinnästä ja toiseuttamisesta jäävät huomiotta tai käsittelemättä. Rasismin tunnistaminen ja siihen puuttuminen nähdään monesti toissijaisena kysymyksenä, mikä mahdollistaa rakenteellisen rasismin jatkumisen. Passiivinen osallistuminen näihin valtarakenteisiin voi ilmetä esimerkiksi siinä, että yliopistot eivät aseta aktiivisesti tavoitteita rasismin purkamiseksi tai moninaisuuden edistämiseksi. (Goldberg 2008; Alemanji & Seikkula 2018, 183–184.)

Rodun jälkeinen ideologia ja niin sanottu värisokeus ovat keskeisiä haasteita rasismin purkamisessa nykypäivän yliopistoissa. Värisokeudella viitataan ajattelutapaan, jossa rodulliset ja etniset erot jätetään huomiotta tai kiistetään sillä perusteella, että yhteiskunta on jo siirtynyt "yli" rodun ajatukseen liittyvistä kysymyksistä. Tämä ideologia tekee rakenteellisen rasismin tunnistamisen ja purkamisen erityisen vaikeaksi, sillä se kätkee rasismit valtasuhteet ja tekee niistä näkymättömiä. Värisokea tai rodun jälkeinen ajattelu ei kuitenkaan poista rasismia, vaan tekee siitä entistä vaikeammin tunnistettavan, sillä rodullisia rakenteita ei enää nähdä institutionaalisina ongelmina. (Giroux 2010.)

Värisokeuden vaikutus yliopistoissa näkyy muun muassa siinä, että moninaisuuteen ja yhdenvertaisuuteen liittyvät kysymykset saatetaan sivuuttaa, koska ne eivät näyttäytyä relevantteina tai välittöminä osina akateemista toimintaa. Tämä johtaa siihen, että rodullisten hierarkioiden ylläpitäminen jatkuu, ja tulevat akateemikot omaksuvat tiedostamattaan rasismita ajattelutapoja ilman, että niitä koskaan kyseenalaistetaan. (Gordon 2007.)

Rakenteellista rasismia voidaan uudelleen tuottaa yliopistoissa myös hiljaisen hyväksynnän ja puuttumattomuuden kautta. Michael Omi'n ja Howard Winant'in käsittelemä "struktuurallinen syrjimättömyys" osoittaa, kuinka rakenteellinen rasismi voi säilyä, vaikka sen ilmenemismuodot naamioituvat neutraaleiksi käytännöiksi. Tämä peitelty toiminta tekee rasismin tunnistamisen ja siihen puuttumisen vaikeaksi, erityisesti yliopistoympäristössä, jossa rakenteellisia ongelmia ei aina nähdä institutionaalisina ongelmina (Omi & Winant 1994).

Myös media on keskeinen toimija rasismien diskursiivisessa ylläpitämisessä. Vaikka media voi väittää vastustavansa rasismia, se samalla ylläpitää rakenteellista rasismia esimerkiksi esittämällä rodullistettuja vähemmistöjä negatiivisessa valossa tai kytkemällä heidän tarinansa uhkaaviin tai ongelmallisiin narratiiveihin. Dijkin (1987) mukaan media ei luo rassistisia asenteita tyhjästä, mutta se mahdollistaa niiden leviämisen ja vahvistumisen yhteiskunnassa tarjoamalla stereotyyppisiä ja yksipuolisia representaatioita toisiksi rodullistetuista ryhmistä. Suomalaisessa mediassa toisiksi rodullistettuja vähemmistöjä käsitellään usein homogeenisina ja ongelmallisina ryhminä, mikä vahvistaa valkoisen ylivoimallisuuden diskurssia ja valkoisiksi rodullistettujen etuoikeuksia sekä normalisoi eriarvoisuutta. Tämä heijastuu myös yliopistojen käytännöissä, joissa media vaikuttaa siihen, millaisia mielikuvia ja diskursseja toisiksi rodullistetuista ryhmistä tuotetaan, ja miten nämä käsitykset integroidaan yliopistojen opetukseen ja tutkimukseen. (Dijk 1987; Alemanji & Seikkula 2018.)

Rasismi ei ole pelkästään rakenteellinen ilmiö, vaan se ilmenee myös arkisessa vuorovaikutuksessa “mikroaggressioina”, nimittelynä ja toiseuttamisena. Mikroaggressiot ovat hienovaraisia mutta toistuvia rasismien muotoja, jotka vaikuttavat yksilön kokemukseen osallisuudesta yhteisössä. Yliopistojen kaltaisissa ympäristöissä mikroaggressiot voivat ilmentyä esimerkiksi opettajien tai muiden opiskelijoiden käyttäytymisessä, ja ne toimivat jatkuvana muistutuksena siitä, että toiseksi rodullistettu opiskelija ei kuulu yliopiston maailmaan. (Keskinen ym. 2021.) Yksi esimerkki mikroaggressiosta on se, että yliopiston henkilökunta puhuu automaattisesti englantia opiskelijoille, jotka he rodullistavat toisiksi. Tämä tietoisesti pahaa tarkoittamaton teko toiseuttaa ja siten vieraannuttaa tietyt opiskelijat valkoisuudesta sekä yliopistolaitokseen kuulumisesta.

Arkipäivän rasismien ja rakenteellisen rasismien välillä on vahva yhteys: molemmat ilmiöt ylläpitävät ja vahvistavat toisiaan. Mikroaggressioiden kumulatiivinen vaikutus voi johtaa syrjäytymiseen, henkiseen kuormitukseen ja eriarvoisuuden kokemukseen, mikä edelleen heikentää toisiksi rodullistettujen ryhmien mahdollisuuksia osallistua tasa-arvoisesti yliopistoyhteisöön. (Sue ym. 2007; Bonilla-Silva 2021.)

Yliopistoilla on erityinen vastuu rasismien purkamisessa ja tasa-arvon edistämiseksi, sillä ne toimivat tiedon tuottajina ja korkeimman koulutuksen tarjoajina. Yliopistot eivät voi toimia vain passiivisina tiedon välittäjinä, vaan niiden on aktiivisesti pyrittävä edistämään oikeudenmukaisuutta. Tämä edellyttää sitä, että yliopisto tarkastelee kriittisesti omia

käytäntöjään, kuten opiskelijavalintoja, opetussuunnitelmia ja tiedon tuottamisen tapoja. Yliopistojen on otettava aktiivinen rooli rasisminvastaisessa työssä ja kuunneltava toisiksi rodullistettujen ryhmien ääniä. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi opetussuunnitelmien monipuolistamista, toisiksi rodullistettujen opiskelijoiden tukemista ja moninaisuuden edistämistä kaikilla yliopiston tasoilla. (Thomas 2021.)

Rasismi on monimutkainen ja monitasoinen ilmiö, johon liittyy merkittävä historiallinen, moraalinen ja poliittinen painolasti. Rasismi on sekä henkilökohtaisten tekojen että institutionaalisten rakenteiden tuottama ja uusintama ilmiö. Toisin sanoen rasismi on sisäsyntyinen ja järjestelmällinen osa yhteiskuntaa, eikä sitä voida ymmärtää pelkästään yksittäisinä ennakkoluuloisina tekoina. Tämä käsitys laajentaa rasismin käsitettä niin, että se voidaan ymmärtää yhteiskunnallisena ja historiallisena järjestelmänä, joka on sidoksissa kolonialismin ja orjuuden perintöön. Rasismi toimii systeemisenä valtasuhteiden ylläpitäjänä ja sen vaikutukset näkyvät kaikilla yhteiskunnan alueilla, erityisesti arjessa, politiikassa ja instituutioiden toiminnassa (Bell 1995; Crenshaw 1998.)

2.2 Kolonialismi

Kolonialistinen valta ei päättynyt siirtomaiden itsenäistymisen myötä, vaan sen vaikutukset näkyvät edelleen globaalissa taloudessa, tiedontuotannossa, ajattelutavoissa sekä populaarikulttuurissa. Kolonialistiset hierarkiat säilyvät globaalin kapitalismin ja tietorakenteiden kautta. Tämä tekee kolonialismin vaikutuksista osan modernia maailmaa, eikä niitä voida ymmärtää pelkästään historiallisina jäänteinä (Quijano, 2000.)

Koloniaalisuudella tarkoitetaan siis globaalia valtarakennetta, joka perustuu kolonialismin vuosisatoja kestäneeseen historiaan. Tämä järjestelmä muokkaa edelleen maailman hierarkkista järjestystä taloudellisen, kulttuurisen ja tiedollisen vallan kautta.

Koloniaalisuuden käsitteen avulla voidaan tarkastella sitä, kuinka eurooppalainen kolonialismi synnytti hierarkkisen valtajärjestyksen, joka vaikuttaa edelleen erityisesti rodun ajatuksen uudelleentuottamisen ja työvoiman kontrolloinnin kautta (Keskinen 2021, 45–84; Quijano 2000).

Koloniaalisuuden keskeisiä piirteitä ovat rodun ja työvoiman kontrollointi, jotka juontavat juurensa kolonialistisen vallan historiasta. Historiallisesti kolonialismi oikeutettiin rodun ajatukseen perustuvilla hierarkioilla, joissa oletetut fyysiset ja ihonväriin liittyvät erotelut

asettivat tietyt ihmisryhmät toisten yläpuolelle. Vallan koloniaalisuus tarkoitti myös työvoiman ja luonnonvarojen kontrollointia, mikä johti modernin globaalin kapitalismin syntyyn. Dekoloniaali ajattelu korostaa, että rodulliset ja etniset hierarkiat eivät ole vain kolonialismin ajan jäänteitä, vaan ne ovat edelleen tietoisesti uusinnettuja rakenteita, jotka kytkeytyvät moderniteettiin ja kapitalistiseen maailmanjärjestykseen (Keskinen ym. 2021, 45–68.) Nykyinen globaali työnjako heijastelee yhä kolonialistisen ajan taloudellista ja rodullista eriarvoisuutta, jossa globaalin etelän alueiden työvoimaa ja resursseja käytetään globaalin pohjoisen hyväksi (Keskinen ym. 2021; Quijano 2000.)

Vaikka Suomessa usein ajatellaan, ettei maan historia liity kolonialismiin, de Sousa Santosin (2014) käsitteet "epistemologisesta etelästä" ja periferian roolista auttavat ymmärtämään, miten Suomi on ollut osa eurooppalaista kolonialistista järjestelmää. Suomi on ollut periferia, mutta se on samalla hyötynyt kolonialistisen järjestelmän tuomasta taloudellisesta ja kulttuurisesta ylivalta-asemasta (de Sousa Santos 2014). Käsitys, jonka mukaan Suomen maan historia tai nykyisyys ei liity kolonialismiin, perustuu usein siihen, ettei Suomella ole ollut omia siirtomaita. Tarkempi tarkastelu kuitenkin osoittaa, että Suomi on ollut osa eurooppalaista kolonialistista järjestelmää ja hyötynyt sen luomista taloudellisista ja kulttuurisista rakenteista. Suomalaiset yritykset ja valtiolliset toimijat ovat osallistuneet globaalin talouden ja rodun ajatukseen perustuvien valtahierarkioiden ylläpitämiseen sekä globaalisti että kansallisesti. Tämä näkyy muun muassa vähemmistökuultuurien assimilaatiopolitiikkana ja sekä rotu- ja kulttuuriluokitteluihin perustuvana hierarkkisuutena, joka on osa suomalaista yhteiskuntaa. (Keskinen 2021.) Suomen osallisuus koloniaaliseen valtajärjestelmään näkyy selvästi myös maan asuttajakolonialistisessa politiikassa saamelaisten alueilla. Saamelaisten kulttuurin ja maan haltuunotto on ollut osa Suomen valtion politiikkaa, mikä on johtanut saamelaisten marginalisaatioon heidän omilla alueillaan. Saamelaisten historiaa Suomessa voidaan käsitellä kolonialismin jatkumona, jossa alkuperäiskansan oikeuksia ja asemaa on järjestelmällisesti heikennetty. (Keskinen 2021, 69–84.)

Suomessa pitkään vallinnutta ajatusta, jonka mukaan maa on ollut siirtomaahistoriansta ulkopuolinen toimija, voidaan kuvata käsitteellä ekseptionalismi. Tämä näkökulma korostaa Pohjoismaiden näennäistä poikkeuksellisuutta ja hyveellisyyttä suhteessa kolonialismin ja rasismien historiaan. Todellisuudessa Suomi, kuten muutkin Pohjoismaat, on kuitenkin hyötynyt eurooppalaisesta kolonialistisesta järjestelmästä. Käsite "koloniaalinen osallisuus"

viittaa Suomen osallistumiseen tähän järjestelmään, vaikka Suomella ei ollut omia siirtomaita globaalissa etelässä. (Keskinen 2021, 69–84.) Kuitenkin koloniaalisen osallisuuden käsitettä on kritisoitu, sillä se ei täysin kuvaa Suomen aktiivista roolia saamelaisten alueiden kolonisaatiossa. Suomen harjoittama asuttajakolonialismi saamelaisten mailla on ollut systemaattista ja pitkäkestoista, ja se jatkuu edelleen monin tavoin. Tämä toiminta ei rajoitu pelkästään kulttuuriseen assimilaatiopolitiikkaan, vaan siihen liittyy myös fyysisten ja taloudellisten resurssien haltuunotto ja kontrollointi. Tämän vuoksi Suomen roolia koloniaalisessa järjestelmässä ei voida vähätellä pelkästään osallisuuden käsitteellä, vaan se on nähtävä aktiivisena kolonialistisena toimijana saamelaisten alueilla. (Kuokkanen 2020; Junka-Aikio 2023; Keskinen 2021.)

Patrick Wolfe'n (2006) käsittelemä "settler colonialism" eli asuttajakolonialismi soveltuu hyvin Suomen valtion ja saamelaisten välisen suhteen tarkasteluun. Wolfe'n mukaan asuttajakolonialismi ei pyri pelkästään fyysiseen alueiden valtaamiseen, vaan myös alkuperäiskansojen kulttuurien ja identiteettien eliminointiin. Suomessa tämä näkyy saamelaisten kulttuurin järjestelmällisenä syrjäyttämisenä ja assimilaatiopyrkimyksinä. Saamelaisia on pyritty assimiloimaan osaksi suomalaista yhteiskuntaa muun muassa kieltämällä heidän kulttuurinsa ja kielensä, sekä siirtämällä lapsia lastenkoteihin ja sisäoppilaitoksiin. Asuttajakolonialismille tyypillinen "eliminoinnin logiikka" tarkoittaa, että alkuperäiskansojen kulttuurit ja sosiaaliset rakenteet pyritään syrjäyttämään ja korvaamaan kolonisoijan omilla käytännöillä. Tämä on ollut näkyvää Suomen harjoittamassa politiikassa saamelaisten alueilla, missä valtio on ottanut haltuunsa maa-alueita ja rajannut saamelaisten oikeuksia. (Wolfe 2006, 387–409; Puuronen 2011, 8.)

Suomalaisten osallisuus globaaliin kolonialismiin ei rajoitu pelkästään saamelaisten alueisiin. Suomen historiaan kuuluu osallisuus Ruotsin siirtomaiden hallinnassa, erityisesti Pohjois-Amerikassa, missä suomalaiset olivat mukana asuttajakolonialismissa. Esimerkiksi Lenape- ja Susquehannocks-heimojen alueet Pohjois-Amerikassa otettiin haltuun ja nimettiin uudelleen. Tämä osoittaa, että suomalaiset olivat aktiivisia toimijoita globaalissa kolonialistisessa järjestelmässä. (Keskinen 2021, 69–84.) Lisäksi on todisteita siitä, että suomalaiset osallistuivat Länsi-Afrikan alueiden valloitukseen Ruotsin siirtomaavallan aikana. Myös Suomen itsenäistymisen jälkeen maa suunnitteli siirtomaiden hankkimista. Esimerkiksi professori Gustaf Kompan johtama delegaatio ehdotti 1920-luvulla Ambomaan (nykyisen Namibian alue) hankkimista Suomen siirtomaaksi. Vaikka Suomi ei koskaan onnistunut

saamaan omaa siirtomaata, näiden pyrkimysten olemassaolo osoittaa maan halukkuuden osallistua globaaliin kolonialistiseen järjestelmään, mikä haastaa ajatuksen Suomen ulkopuolisuudesta kolonialismissa (Nilsson 2013; Vuorela 2009; Soiri & Peltola 1999.)

Koloniaalisuuden vaikutukset eivät rajoitu historiaan, vaan ne näkyvät edelleen globaalissa taloudessa ja kulttuurissa. Suomen osallisuus globaaleissa valtarakenteissa, erityisesti saamelaisten alueiden kolonisaatiossa, jatkuu edelleen ja vaikuttaa maan sisäisiin ja ulkoisiin valtasuhteisiin. Suomi on hyötynyt kolonialistisesta järjestelmästä, joka on vahvistanut eurooppalaisten maiden taloudellista ja kulttuurista ylivaltaa. Kolonialismin historia ja sen seuraukset ovat keskeisiä tekijöitä nyky maailman eriarvoisuuksien ymmärtämisessä, ja Suomen rooli tässä järjestelmässä on kiistaton. (Keskinen 2021, 69–84.)

2.3 Rodun ajatus ja määritelmä

Rodun käsitteen ymmärtäminen on olennainen osa koulutuksen ja yhteiskunnan analyysia, sillä se toimii keskeisenä rakenteellisena työkaluna yhteiskunnallisen epätasa-arvon ja eriarvoisuuden ylläpitämisessä. Rotu ei ole biologinen fakta, vaan sosiaalinen konstruktio ja poliittinen projekti, joka oikeuttaa eriarvoisuuden yhteiskunnallisissa suhteissa. Alemanji & Seikkula korostavat, että rodun ajatus on väline, jolla ihmiset sijoitetaan yhteiskunnan hierarkioihin. Tämä sijoittaminen ei tapahdu yksin rodullistamisen perusteella, vaan se risteää muiden tekijöiden, kuten sukupuolen ja sosioekonomisen aseman kanssa, muodostaen monimutkaisia valtasuhteita. Suomessa rodun käsite on usein korvattu puhumalla etnisyydestä, mutta tämä ei ole poistanut rodullistamisen ja eriarvoisten valtasuhteiden jatkuvuutta. Työvoiman hyväksikäyttö, erityisesti toisiksi rodullistettujen ryhmien osalta, on yksi konkreettinen esimerkki siitä, miten rodulliset hierarkiat näkyvät nykypäivän yhteiskunnassa. (Keskinen ym. 2021, 45-68; Alemanji & Seikkula 2008, 171-174.)

Opettajien kaikilla koulutusasteilla tulisi tunnistaa rodun sosiaalinen ja poliittinen merkitys, koska ilman tätä ymmärrystä opetuksessa voi huomaamatta heijastua rodun jälkeinen ideologia, joka vähättelee rodun ajatuksen vaikutuksia ja merkitystä yhteiskunnassa (Alemanji & Seikkula 2018, 171–174). Rodun jälkeinen ideologia perustuu oletukseen siitä, että rodulliset hierarkiat ja syrjivät rakenteet ovat historiaa, ja että nykyinen yhteiskunta olisi "siirtynyt yli" rasismista. Kuitenkin tällainen ajattelutapa kätkee alleen monimutkaisia rasismin rakenteita ja tekee niistä vaikeasti havaittavia. Rodun ajatuksesta puhuminen

koulutuksen kontekstissa on usein tabu, ja siihen liittyy väärinkäsitys, jonka mukaan rodun ajatuksen käsittely uusintaisi rasismia. Tämä näkemys kuitenkin kääntää huomion pois siitä todellisuudesta, että rodun ajatuksesta vaikeneminen voi itse asiassa ylläpitää ja vahvistaa rodun ajatukseen perustuvia hierarkioita. Rotu ei ole neutraali käsite, vaan vallankäytön väline, ja sen kieltäminen tai vähättely estää yhteiskunnallisten valtarakenteiden kriittistä tarkastelua. Koulutukselliset projektit eivät ole koskaan ideologisesti neutraaleja, vaan niissä heijastuvat yhteiskunnan valtasuhteet, joissa rodun ajatus näyttelee keskeistä roolia. (Alemanji & Seikkula 2018, 171-174.) Intersektionaalisuuden käsite auttaa syventämään rodun ajatuksen merkitystä koulutusjärjestelmässä. Rodullistaminen ja etuoikeudet risteävät muiden yhteiskunnallisten rakenteiden, kuten sukupuolen ja luokan kanssa, luoden monimutkaisia eriarvoisuuden verkostoja. (Crenshaw, 1998.)

Koloniaalisuuden perintö on toinen keskeinen tekijä, joka vaikuttaa edelleen yhteiskunnallisiin valtarakenteisiin ja näkyy myös Suomen historiassa. Kolonialismin aikana suomalaiset sijoitettiin siirtomaa-ajan rodullisissa hierarkioissa "keltaiseksi roduksi", ja väestöä luokiteltiin esimerkiksi itäbaltialaisiksi tai saamelaisiksi fyysisten piirteiden perusteella. (Keskinen 2021, 69-84.) Tällaiset luokittelut eivät olleet vain tieteellisiä tai neutraaleja havaintoja, vaan niihin liittyi oletuksia älyllisistä ja henkisistä kyvyistä, jotka vaikuttivat valtioiden sekä yksilöiden sosiaaliseen ja poliittiseen asemaan. Suomi pyrkikin erinäisten poliittisten projektien avulla todistamaan olevansa osa valkoista rotua nostaakseen valtiollista statustaan globaalissa valtahierarkiassa. Tämän itsensä rodullistamisen prosessin kautta Suomi pyrki erottumaan alempiarvoisina pidetyistä roduista, kuten saamelaisista, venäläisistä ja romaneista. Erottelu ei ollut pelkästään retorista, vaan sen tueksi käytettiin konkreettisia käytäntöjä, kuten eugeniikkaa, jonka avulla kansakunnan puhtautta pyrittiin vaalimaan. (Keskinen 2021, 69-84.)

Yksi keskeinen osa rassistista valtarakennetta on valkoisuuden käsite, joka toimii yhteiskunnassa etuoikeutettuna asemana ja normina. Valkoisuus määrittelee yhteiskunnallisia suhteita ja vaikuttaa siihen, miten valkoiseksi rodullistetut ihmiset katsovat itseään ja yhteiskuntaa. Valkoisuus ei ole pelkästään ihonväriin liittyvä kysymys, vaan se toimii valtarakenteena, joka tuottaa sosiaalisia ja taloudellisia etuja valkoisen ruumiin omaaville. Valkoisuuden piilotettu luonne tekee siitä vaikeasti havaittavan, mutta samalla se toimii normatiivisena mallina, johon muita ryhmiä verrataan ja jota muut ryhmät pyrkivät tavoittelemaan. (Keskinen ym. 2021, 45-68; Puuronen 2011, 29.) Richard Dyerin (1997) ja

Robin DiAngelon (2018) tutkimukset valkoisuuden piilotetusta normatiivisuudesta tarjoavat teoreettista tukea sille, kuinka valkoisuus nähdään etuoikeutettuna asemana ja normina suomalaisessa koulutusjärjestelmässä. Valkoinen hauraus (white fragility) estää valkoisuuden aseman kyseenalaistamisen, mikä tekee rasismista ja sen purkamisesta haastavaa (DiAngelo, 2018; Dyer 1997).

Rasismien ollessa vallan järjestelmä, ja rodun ollessa käsite, rodullistaminen on prosessi, jossa ihmiset ja ihmisryhmät asetetaan hierarkkisiin rooleihin yhteiskunnassa. Tämä prosessi on monitasoinen ja tapahtuu poliittisen vallan, institutionaalisten käytäntöjen ja arkipäivän kohtaamisten kautta. Rodullistamisen kautta vallan epätasainen jakautuminen luonnollistetaan ja oikeutetaan, ja tämä prosessi heijastuu ihmisten identiteetteihin, etuoikeuksiin ja elämän mahdollisuuksiin. Rodullistaminen ei koske vain ei-valkoisia ryhmiä, vaan se tuottaa myös valkoisuuden ja siihen liittyvän normatiivisen aseman. Valkoisuus on valtarakenteena piilotettu ja normalisoitu, mikä tekee siitä vaikeasti havaittavan, mutta se on keskeinen osa rodullisia hierarkioita ja yhteiskunnallisen epätasa-arvon tuottamista. (Keskinen ym. 2021, 45-68.)

Valkoisuuden hiljainen dominaatio näkyy usein haluttomuutena haastaa vallan hierarkioita. Tämä "pehmeys" ilmenee symbolisena, jokapäiväisenä rasismina, jonka avulla valkoisuus pysyy piilossa ja kyseenalaistamattomana normina (Mirza 2021, 235). Shirley Anne Tate (2016) on kuvannut tätä ilmiötä "valkoisena viattomuutena", jonka avulla valkoiseksi rodullistetut ihmiset oikeuttavat tietämättömyytensä rasismista ja kieltäytyvät tutkimasta omia rasisistisiä käytäntöjään tai osallistumasta antirasistiseen toimintaan. Tämä viattomuus liittyy myös valkoisen haurauden käsitteeseen, jota Robin DiAngelo (2018) on tutkinut. Valkoinen hauraus tarkoittaa tilannetta, jossa valkoiset ihmiset kokevat syvää epämukavuutta, kun heidän valta-asemaansa tai etuoikeuksiaan kyseenalaistetaan. Tämä epämukavuus voi estää valtasuhteiden analyysin ja vaikeuttaa rasismien käsittelyä yhteiskunnassa. (Keskinen ym. 2021, 45-68.)

Rasismien ja rodun analyysi on siis keskeinen osa yhteiskunnan rakenteellisten valtasuhteiden ymmärtämistä. Rotu ja valkoisuus ovat sosiaalisesti ja historiallisesti rakentuneita käsitteitä, joita käytetään vallan ja etuoikeuksien ylläpitämiseen. Tämän ymmärtäminen on välttämätöntä, jotta voimme tarkastella näiden käsitteiden vaikutuksia nykypäivän yhteiskunnassa ja haastaa niitä hierarkioita, joita nämä rakenteet ja toimet edelleen ylläpitävät.

2.4 Rasismin ilmentyminen suomalaisissa yliopistoissa

Yliopistot eivät ole neutraaleja toimijoita, vaan ne ovat tiukasti sidoksissa yhteiskunnallisiin valtarakenteisiin, jotka uusintavat rakenteellista rasismia ja rodullistettuja valtasuhteita.

Yliopistot, kuten muutkin yhteiskunnan instituutiot, heijastavat ja vahvistavat olemassa olevia sosiaalisia hierarkioita. Suomalaiset yliopistot ovat erityisen valkoisia tiloja, joissa valkoiseksi rodullistetut opiskelijat ja henkilökunta määrittävät instituution normit ja arvot. Yliopistot osallistuvat aktiivisesti yhteiskunnallisten valtarakenteiden ylläpitämiseen sen sijaan, että ne purkaisivat rakenteellisia ongelmia. (Alemanji & Seikkula 2018, 180.)

Beverly Tatum (1997) korostaa, että rasismia ei aina tunnisteta aktiiviseksi syrjinnäksi, vaan sitä institutionaalisesti uudelleen tuotetaan. Tämä tarkoittaa, että yliopistoissa hyväksytään tiettyjä rasistisia käytäntöjä, koska ne näyttäytyvät huumorina tai neutraalina kommentointina (Tatum, 1997). Rasismi yliopistoissa ilmeneekin usein hienovaraisina käytäntöinä, jotka voidaan luokitella "hyväksyttäväksi rasismiksi". Rasistiset kommentit ja teot naamioidaan huumorin varjolla tai niitä vähätellään, jolloin niiden vakavuutta ei tunnusteta tai niihin ei puututa. Näitä käytäntöjä ei voida pitää pelkästään yksilöiden tietämättömyytenä tai asenteina, vaan ne ovat osa syvälle juurtunutta kulttuurista ja historiallista rakennetta, joka ylläpitää rodun ajatukseen perustuvia valtasuhteita. Tämä "normaali rasismi" on piilotettu osaksi arkisia vuorovaikutustilanteita, ja se asettaa rodullistetut opiskelijat ja työntekijät alttiiksi jatkuvalle toiseuttamiselle. He joutuvat usein mukautumaan näihin normeihin ja hiljentämään itsensä, jotta he välttyisivät leimaantumiselta tai joutumasta stereotyyppien kohteeksi. Tämä prosessi tukee laajemmin yhteiskunnallista valkoisuuden dominaatiota, joka luo ja ylläpitää rodullisia hierarkioita yhteiskunnan eri instituutioissa, mukaan lukien yliopistoissa. (Osbourne ym. 2022.)

Valkoisuus toimii yliopistoissa hiljaisena ja usein näkymättömänä normina, joka ylläpitää rakenteellista rasismia. Valkoisuus ei ainoastaan määrää, kuka saa päättää akateemisista säännöistä ja arvoista, vaan se myös määrittelee, mikä tieto on arvokasta ja kenelle tilaa annetaan yliopistoyhteisössä. Tämä hiljainen dominointi piiloutuu neutraaliuden ja

objektiivisuuden naamion taakse, jolloin valkoisuuden valta-asema jää huomaamatta ja sitä on vaikea kyseenalaistaa. (Mirza 2021, 235; Keval 2021, 130–134.) Aiemmin mainitut Shirley Anne Taten "valkoinen viattomuus" ja Robin DiAngelon käsite "valkoinen hauraus" auttavat ymmärtämään, kuinka valkoiseksi rodullistetut ihmiset voivat kieltäytyä käsittelemästä omia etuoikeuksiaan ja osallistumasta rakenteellisten valtasuhteiden purkamiseen. Tämä heikentää mahdollisuuksia rasismiin vastaiseen muutokseen yliopistossa, jossa valkoisuus määrittää edelleen sekä tiedon tuottamisen että akateemisen vallan. (DiAngelo 2018; Tate 2016.)

Linda Tuhiwai Smithin (1999) teos "Decolonizing Methodologies" tarjoaa perusteet dekolonisaatiolle opetuksessa ja tiedontuotannossa. Hänen mukaansa kolonialistiset tietorakenteet ylläpitävät valtasuhteita, ja niiden purkaminen vaatii perustavaa laatua olevaa muutosta yliopistojen rakenteissa (Smith, 1999). Opetuksessa ja tiedontuotannossa näkyvä eurosentrinen painotus on keskeinen mekanismi, jonka kautta valkoisuuden normia vahvistetaan. Eurosentrinen tiedontuotanto suosii länsimaista tietoa ja historiaa, samalla marginalisoiden ei-länsimaiset tiedon tavat ja tarinat. Tämä näkyy erityisesti opetusmateriaaleissa ja opetussuunnitelmissa, joissa esimerkiksi Afrikan historia tai kolonialismin ja orjuuden perintö jäävät vähälle huomiolle. Tämä vahvistaa länsimaisen tiedon hegemoniaa ja tukee eurooppalaisen kulttuurin ylivallan käsitystä. (Sherwood 2021, 58.) Tiedontuotanto, joka jättää huomiotta kolonialismin, globaalin talouden epätasa-arvoisuudet ja rodullisten hierarkioiden merkityksen, ylläpitää institutionaalisia valtasuhteita ja uusintaa rakenteellista rasismia yliopistoissa. (Sherwood 2021, 58, Smith 1999.)

Yliopistojen ja opetuksen dekolonisaatio on välttämätöntä, jotta voidaan rakentaa aidosti oikeudenmukaisia oppimisympäristöjä. Tämä dekolonisaatio ei tarkoita vain moninaisuuden lisäämistä, vaan syvällistä muutosta tiedontuotannon ja pedagogiikan rakenteissa.

Eurosentrinen tiedontuotanto on ollut osa kolonialistista projektia, jonka tarkoituksena on ollut tehdä länsimaisesta tiedosta universaalia ja luonnollista. Tiedon dekolonisaatio vaatii sitä, että erilaiset tietämisen tavat ja kokemukset otetaan vakavasti ja integroidaan osaksi yliopistojen opetussuunnitelmia ja tutkimusta. Tämä ei kuitenkaan tapahdu ilman aktiivista pyrkimystä purkaa valkoisuuden hegemoniaa ja rodullistettua tiedon hierarkiaa, joka määrittää, mikä tieto on tärkeää ja kuka saa päättää siitä. Yliopistojen dekolonisaatiolla on

suora yhteys rakenteellisen rasismien purkamiseen, sillä kolonialistinen ajattelu ja tiedontuotanto ovat pitkään ylläpitäneet ja oikeuttaneet epätasa-arvoisia valtasuhteita. Ilman tällaista kriittistä uudelleenajattelua suomalaiset yliopistot jatkavat eurosentrisen ja valkoisen ylivoimallisuuden uusintamista, jolloin rodullistettujen ryhmien kokemukset ja tiedontuotanto jäävät marginalisoiduiksi. (Bakshi 2021; Tuitt & Stewart 2021.)

Monikulttuuriset ja antirasistiset koulutukset ovat usein rajoittuneita siinä, miten ne käsittelevät rasismia ja valtasuhteita yliopistoissa. Nämä koulutukset eivät yleensä pyri muuttamaan olemassa olevia valtarakenteita, vaan ne keskittyvät konfliktien hallintaan ja rauhan säilyttämiseen. Gorski (2008) huomauttaa, että tällaiset koulutukset voivat itse asiassa vahvistaa vallitsevia valtasuhteita, koska niiden tavoitteena on usein yliopistosta toiseutettujen integroiminen ja tai assimiloiminen osaksi nykyisiä rakenteita sen sijaan, että ne pyrkisivät radikaaliin muutokseen ja oikeudenmukaisuuden edistämiseen. Koulutukset jäävät usein pinnallisiksi eivätkä haasta syvemmin yliopiston valkoisia normeja tai kyseenalaista eurosentrisiä rakenteita, jotka hallitsevat yliopistojen toimintaa. Todellinen antirasismi edellyttäisi syvempää analyysiä siitä, miten yliopistot uusintavat institutionaalisia ja rakenteellisia eroja sekä konkreettisia toimia näiden rakenteiden purkamiseksi. Tämän lisäksi yliopistojen moninaisuusaloitteet ovat usein pinnallisia ja riittämättömiä rakenteellisen rasismien haastamisessa. Moninaisuusaloitteet keskittyvät usein symbolisiin toimenpiteisiin, kuten opiskelijoiden ja henkilöstön rekrytoinnin monipuolistamiseen tai lukulistojen laajentamiseen, mutta ne eivät juurikaan muuta yliopiston institutionaalisia valtasuhteita. (Gorski 2008.) Tällaiset toimenpiteet voivat jopa vahvistaa vallitsevia valtarakenteita, jos ne eivät ota suoraan kantaa rodullistettuihin valtasuhteisiin tai pyri muuttamaan niitä. Yliopistoissa on vaarana, että moninaisuuden edistäminen tapahtuu ainoastaan pintapuolisesti ja jättää huomiotta rakenteelliset epäkohdat, jotka ylläpitävät valkoisuuden hegemoniaa ja syrjäyttävät rodullistetut ryhmät. (Nagdee & Shafi 2021.)

2.5 Emootiot rakenteellisen rasismien ylläpidon välineenä

Tunteet ja emootiot eivät ole pelkästään yksilöllisiä psykologisia tiloja, vaan ne toimivat keskeisinä rakenteellisina välineinä sosiaalisten normien ylläpitämisessä. Sara Ahmed (2014)

korostaa, että tunteet on ymmärrettävä sosiaalisina ja kulttuurisina käytäntöinä, jotka liittävät yksilöitä ja ryhmiä toisiinsa, luoden ja ylläpitäen sosiaalisia hierarkioita. Tämä dynamiikka on erityisen tärkeä rakenteellisen rasismien kontekstissa, sillä tunteet eivät ainoastaan määritä yksilöiden reaktioita, vaan ne osallistuvat sosiaalisen todellisuuden rakentamiseen, vahvistaen ja ylläpitäen rodullisia hierarkioita yliopistojen kaltaisissa instituutioissa. (Ahmed 2014.)

Yliopistoympäristössä tunteet, kuten häpeä ja pelko, voivat estää henkilökuntaa ja opiskelijoita kyseenalaistamasta omia käsityksiään ja osallisuuttaan rakenteellisessa rasismissa. Tunteet eivät ole neutraaleja; ne ovat valtarakenteita ylläpitäviä voimia, jotka sitovat yksilöitä normeihin ja rakenteisiin. Näiden rakenteiden kyseenalaistaminen koetaan usein uhkaavana, sillä se voi paljastaa yhteisöissä hyväksytyt rasismien piilotetut rakenteet. (Ahmed 2014.)

Tämä liittyy laajempaan postkolonialistiseen ja kriittiseen rotuteoreettiseen keskusteluun, jossa tunteiden merkitys yhteiskunnallisten valtarakenteiden ylläpitäjinä on keskeinen. Sara Ahmedin (2014) ja bell hooksin (1992) tutkimukset tunteiden roolista valtasuhteiden ylläpitämisessä ovat avainasemassa, kun tarkastellaan rakenteellista rasismia yliopistoissa. Häpeä, syyllisyys ja viha toimivat institutionaalisten normien välineinä, jotka estävät rodullisten hierarkioiden purkamisen. Rakenteellista rasismia ylläpitävät tunteet eivät siis ole pelkästään yksilöiden välisiä ilmiöitä, vaan ne kytkeytyvät laajempiin yhteiskunnallisiin järjestelmiin, joissa ne ylläpitävät ja oikeuttavat rodullisia eroja. (Ahmed 2014; hooks 1992.)

Häpeä, syyllisyys ja muut kielteisiksi mielletyt tunteet voivat toimia keskeisinä esteinä rasismien vastaiselle toiminnalle ja valtarakenteiden purkamiselle. Häpeä voi saada yksilöt puolustautumaan ja vetäytymään kohtaamasta omaa osallisuuttaan syrjivissä rakenteissa. Häpeän tunne liittyy usein pelkoon siitä, että yksilön oma asema ja toiminta paljastuu osaksi rasisia käytäntöjä, jolloin välttelyn ja torjunnan kautta yksilö ylläpitää vallitsevia valtasuhteita. (Ahmed 2014.)

Yliopistoissa tämä näkyy esimerkiksi siinä, että opettajat ja opiskelijat saattavat kokea henkilökohtaisen identiteettinsä uhattuna, jos heidät haastetaan tunnistamaan oma osallisuutensa rakenteellisessa rasismissa. Tämä puolustusmekanismi estää rakenteellisen rasismien uudelleentuottamisen kriittisen tarkastelun ja syventää toiseutettujen ryhmien kokemaa syrjintää. Teoreettisesti tämä liittyy valkoisen haurauden käsitteeseen (white fragility), jota Robin DiAngelo (2018) käyttää kuvaamaan, kuinka valkoiset henkilöt saattavat

kieltäytyä osallistumasta rasismiin vastaiseen toimintaan juuri näiden tunteiden vuoksi. Tämä emotionaalinen hauraus estää rakenteellisten valtasuhteiden purkamisen ja institutionaalisen muutoksen. "Valkoinen hauraus" käsitteenä auttaa selittämään, miksi valkoisuus ja etuoikeudet pysyvät koskemattomina, kun niitä haastetaan akateemisessa yhteisössä. Tämä mekanismi estää rodullisten hierarkioiden purkamisen ja ylläpitää institutionaalisia valtarakenteita. (DiAngelo, 2018; Tate 2016.)

Tunteet, kuten viha ja häpeä, vahvistavat käsityksiä "normaalista kansalaisuudesta" ja valkoisuuden hegemonisesta asemasta. Tunteet voivat luoda kollektiivisia siteitä, jotka liittävät yksilöitä yhteen ja ylläpitävät erottelua "meidän" ja "muiden" välillä. Tämä toimii rodullistettujen ryhmien marginalisoinnin välineenä, jossa toiseutettuja ryhmiä esitetään epänormaaleina, vaarallisina tai ulkopuolisina verrattuna kansallisen identiteettiin tai ihanteisiin. (Ahmed 2014.)

Yliopistossa tämä näkyy siinä, että valkoisuus määrittää sen, kuka kuuluu akateemiseen yhteisöön ja kenen ääni tai kokemus on hyväksytty. Toiseutettujen opiskelijoiden kokemukset ja äänet saatetaan vähätellä tai sivuuttaa, mikä vahvistaa valkoisuuden asemaa normina ja rodullistaa tiloja. Tällainen tunteisiin perustuva hierarkian uusintaminen liittyy "valkoisen viattomuuden" käsitteeseen, jossa valkoiset henkilöt oikeuttavat tietämättömyytensä rodullisista valtasuhteista. Tunteet toimivat siis rasismiin normalisoimisen välineinä, jotka vahvistavat rakenteellista valkoisuutta yliopistoissa. (Tate 2016.)

Refleksivuorovaikutus, eli automaattiset ja tiedostamattomat reaktiot sosiaalisissa tilanteissa, vahvistaa rakenteellista rasismia ilman, että yksilöt tiedostavat sitä. Suuri osa ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta perustuu opittuihin sosiaalisiin malleihin ja hiljaiseen tietoon. (Cunliffe 2004.) Tämä tarkoittaa, että yliopistoissa opiskelijat ja opettajat voivat tiedostamatta ylläpitää ja vahvistaa syrjiviä käytäntöjä, vaikka he eivät avoimesti kannattaisi rasismia. Refleksivuorovaikutus toimii siten, että opitut toimintatavat ja stereotypiat aktivoituvat automaattisesti vuorovaikutustilanteissa. Yliopistoissa tämä voi tarkoittaa sitä, että esimerkiksi rodullistettujen opiskelijoiden akateeminen potentiaali kyseenalaistetaan tai heidän osallistumisensa marginalisoidaan. Tämä prosessi estää kriittisen reflektiivisyyden ja ylläpitää rasistisia valtarakenteita. Tällaiset arkipäiväiset käytännöt heijastavat laajempia rodullisia valtasuhteita ja ovat osa rakenteellista rasismia. (Delgado ym. 2017; Cunliffe 2004.)

Vaikka tunteet, kuten häpeä, syyllisyys ja viha, voivat herättää tietoisuutta epäoikeudenmukaisuudesta, ne eivät aina johda rasismiin vastaiseen toimintaan. Kriittinen reflektio tarkoittaa tietoista ja analyttistä prosessia, jossa yksilö tarkastelee omia ajattelutapojaan, arvojaan ja osallisuuttaan valtarakenteisiin (Mezirow 1991). Jokikokko (2016) huomauttaa, että negatiiviset tunteet voivat myös estää kriittistä reflektointia ja toimintaa, koska ne saavat yksilöt puolustautumaan ja vetäytymään heidän kohdatessaan epä mukavuutta. Toisaalta on myös väitetty, että kielteiset tunnetilat voivat lisätä reflektion syvyyttä, koska ne pakottavat yksilön käsittelemään ristiriitoja ja epävarmuutta (Fineman 2000; Simpson & Marshall 2010). Tämä ilmiö on erityisen näkyvä yliopistoissa, joissa opettajat ja henkilökunta voivat kokea haastavana kohdata omia ennakkoluulojaan ja etuoikeuksiaan.

Pelkkä rasismiin tiedostaminen ei kuitenkaan riitä; tarvitaan syvällistä emotionaalista reflektointia ja halua kohdata omat osallisuutensa valtarakenteissa, jotta rasismiin vastainen muutos voi tapahtua käytännössä. Tämä ei ole vain yksilöllinen prosessi, vaan se liittyy myös organisaatioiden ja instituutioiden tunneilmapiiriin ja valtarakenteisiin. Finemanin (2000) mukaan organisaatiot eivät ole tunteettomia rakenteita, vaan niissä vallitseva tunneilmapiiri muokkaa sitä, mitä ilmiöitä voidaan käsitellä ja miten. Jos organisaation tunneilmapiiri perustuu neutraaliuden, meritokratian ja konfliktien välttämisen diskursseille, kriittinen reflektio voi jäädä pinnalliseksi tai kokonaan puutteelliseksi. (Fineman 2000.)

Tunteiden analyysi on keskeistä ymmärtääksemme, minkä vuoksi rasismiin vastainen toiminta kohtaa usein esteitä instituutioissa. Organisaatioiden oppiminen ja tunteet kietoutuvat yhteen: jos institutionaalinen kulttuuri ei tue kriittistä reflektiota ja avoimuutta vaikeille tunnekokemuksille, organisaatio ei voi aidosti kehittyä antirasistiseksi. Tämä tarkoittaa, että yliopistojen tulisi tietoisesti kehittää rakenteita, jotka mahdollistavat kriittisen reflektiivisyyden – esimerkiksi luomalla tiloja, joissa valkoisuutta ja etuoikeuksia voidaan käsitellä ilman, että ne johtavat defensiivisiin vastareaktioihin. (Simpson & Marshall 2010.)

Häpeä toimii myös valtiollisten ja institutionaalisten normien ylläpitämisen välineenä. Ahmed (2014) väittää, että esittämällä toiseutetut ryhmät kansallisen ihanteen ulkopuolisina tai epäonnistuneina kansalaisina häpeää voidaan käyttää poliittisena strategiana, jolla edellä mainitut ryhmät marginalisoidaan. Tämä mekanismi näkyy erityisesti yliopistoissa, joissa rodullistettujen opiskelijoiden ja työntekijöiden tarpeet ja kokemukset jäävät huomiotta, koska

ne eivät sovi institutionaaliseen normiin tai valkoisuuden ihanteeseen. (Ahmed 2014.)

Yliopistot voivat myös oikeuttaa syrjivien käytäntöjen ylläpitämisen käyttämällä häpeää keinona pitää yllä valkoisuuden normia. Organisaatioiden tunneilmapiiri voi mahdollistaa tilanteen, jossa rakenteellinen epätasa-arvo säilyy ilman, että sitä suoraan myönnetään (Fineman 2000). Toiseuttamalla rodullistetut opiskelijat ja työntekijät ja asettamalla heidät normin ulkopuolelle luodaan tilanne, jossa heidän tunteensa, kokemuksensa ja tarpeensa nähdään "poikkeamina" eikä todellisena osana yliopistoinstituutiota. Tämä häpeän mekanismi mahdollistaa sen, että yliopistot voivat pitää kiinni olemassa olevista rakenteellisista etuoikeuksista samalla, kun ne esittäytyvät "neutraaleina" ja "objektiivisina" toimijoina.

Tämä liittyy laajempaan keskusteluun institutionaalisesta valkoisuudesta, jossa valtarakenteet ja etuoikeudet ovat läsnä, mutta pysyvät näkymättöminä. Tunteet, kuten häpeä, eivät siis ole vain yksilöllisiä kokemuksia, vaan ne ovat myös institutionaalisia työkaluja, joiden avulla rakenteellinen eriarvoisuus säilyy. Yliopistot voivat näin ylläpitää epätasa-arvoa ilman, että ne myöntävät toimivansa syrjivästi. (Ahmed 2014; Harris 1993.)

3 Aineisto & Metodologia

3.1 Tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset

Tutkielman keskeinen tutkimusongelma on: **Miten institutionaalinen rasismi ilmenee ja uusintuu suomalaisissa yliopistoissa?** Tämän pääkysymyksen alla tarkastellaan seuraavia osa-alueita:

- 1) **Millä tavoin yliopistojen rakenteet ja käytännöt ylläpitävät valkoisuuden hegemoniaa ja rodullistettuja hierarkioita?**
- 2) **Miten tunteet ja emootiot, kuten häpeä ja syyllisyys, estävät tai vaikeuttavat rasismin vastaista toimintaa yliopistossa?**

3.2 Aineisto

Lincolnin ja Guban mukaan haastattelu on keskustelu, jolla on tarkoitus. Valitsin aineistonhankintatavaksi puolistrukturoidun teemahaastattelun, sillä se sopii tilanteisiin, joissa tutkija tietää mitä ei tiedä, ja juuri tästä tuntemattomasta haluaa ottaa selvää. (Lincoln & Guba 1985, 268-269.) Aihepiirin tiimoilta ei löytynyt sopivaa valmista aineistoa, sillä rasismi suomalaisessa yliopistokontekstissa on suhteellisen vähän tutkittu aihealue. Haastattelin vastaajat itse keväällä 2023. Haastatteluiden avulla pyrin kuvaamaan rasismin ilmiötä, ja yliopistonsisäisiä tapahtumia sekä ymmärtämään yliopiston työntekijöiden toimintaa (Tuomi & Sarajärvi 2018). Tutkimukseni avulla pyrin luomaan sellaisen merkityssysteemin, josta voisi olla hyötyä rasistisen rakenteen poistamisessa (Lincoln & Guba 1985, 8-9).

Halusin tietää, miten yliopistolla vaikuttavat toimijat ajattelevat rasismista, millainen ilmiö rasismi heidän mielestään on, esiintyykö sitä heidän mielestään yliopistossa, ja miten he käsittävät rasismin ja siihen liittyvät ilmiöt laajasti. Halusin myös kuulla heidän mielipiteitään yliopiston sisällä toimimisesta. Pyrin kuuntelemaan haastateltavia avoimesti ja minimoimaan omien ennakko-oletuksieni vaikutuksen. On kuitenkin kiistatonta, että haastatteluja määrittävät kulttuuriset mallitarinat rasismista sekä itse haastattelutilanne, jonka vuoksi haastattelujen ei voida nähdä edustavan objektiivista Totuutta. Tämä koskee kaikkia

haastatteluita, sillä mikään haastattelu ei ole kulttuurista tai haastattelutilanteen luomasta kontekstista vapaa. (Tuomi & Sarajärvi 2018; Lincoln & Guba 1985.) Lähetin haastateltaville haastattelukutsun yhteydessä tietosuojailmoituksen sekä tiedot siitä, mitä teemoja haastattelussa kävisimme läpi. Toteutin haastattelut puolistrukturoituina haastatteluina, sillä halusin antaa haastateltaville mahdollisuuden kertoa omien kysymysteni lisäksi heille esiin nousevista aiheista vapaasti. Haastattelut on anonymisoitu ja kaupunki- sekä yliopistokohtaiset tiedot on poistettu haastateltavien anonymiteetin suojelemiseksi.

Haastateltaviksi valitsin yliopiston työntekijöitä, joiden asemaan yliopistolla kuuluu jollain tavalla yhdenvertaisuuteen liittyviä teemoja. Lähestyin sähköpostitse kaikkia suomalaisten yliopistojen verkkosivuilta löytämiäni yhdenvertaisuudesta työkseen vastaavia henkilöitä. Haastattelin kaikki henkilöt, jotka vastasivat myöntävästi haastattelukutsuuni. Tämän lisäksi haastattelin kaikki henkilöt, joita minulle suositeltiin, ja jotka sopivat asettamaani rajaukseen. Haastateltavat olivat esimerkiksi tasa-arvovastaavia, yhdenvertaisuusvastaavia, aktiiveja tai erilaisten työryhmien jäseniä. Haastateltavat on siis valittu tietoisesti ja tarkoituksenmukaisesti, sillä he omaavat asiantuntijätietoa yliopistossa vaikuttamisesta sekä yhdenvertaisuuden edistämisestä yliopistoilla. Löysin osan haastateltavista lumipallo-otannalla ja osan etsin itsenäisesti yliopistojen verkkosivuilta. Aineisto kattaa seitsemän haastattelua.

Haastattelutilanteessa pyrin luomaan tilaa haastateltaville, sillä halusin kuulla heidän omia tarinoitaan ja ajatteluaan tutkimusaiheeseeni liittyen. Haastattelurunko rakentui kolmen teeman mukaan, jotka olivat 1) rooli yhdenvertaisuudesta vastaavana henkilönä, 2) rasismi ja 3) antirasismi. Ensimmäisessä teemassa pyrkimyksenä oli syventyä haastateltavan nykyiseen työtehtävään liittyvään historiaan ja selvittää muun muassa sitä, onko haastateltavalla aiempaa kokemusta yhdenvertaisuuden teemojen parissa toimimisesta sekä kuinka mahdollinen aiempi kokemus on vaikuttanut nykyisiin ajattelutapoihin ja näkemyksiin omasta roolista asiantuntijana. Toisessa teemassa syvennyimme rasismiin ja siihen, millaisena ilmiönä haastateltavat käsittävät rasismin ja rasismin ilmenemisen yliopistoissa. Kysyin haastateltavilta esimerkkejä mahdollisista tilanteista, joita he ovat kohdanneet, sekä siitä millainen yleinen ilmapiiri yliopistoilla heidän mielestään on rasismin suhteen, esimerkiksi

liittyen siihen, onko rasismista helppo puhua yliopistokontekstissa. Kolmannessa teemassa halusin saada selville sen, millaisia visioita haastateltavilla esiintyi antirasismien edistämiseksi tulevaisuudessa. Haastattelut toteutettiin joko kasvotusten tai zoomissa, ja ne nauhoitettiin ja litteroitiin.

Asemani nuorena, opinnäytetyötä tekevänä maallikkona vaikutti suhteisiini haastateltaviin. Haastattelusuhde olikin useassa haastattelussa käänteinen verrattuna tavalliseen haastattelutilanteeseen, jossa tutkija on tilanteen asiantuntija ja tietoauktoriteetti. Oletettavasti maallikkoasemani vuoksi monet haastateltavat positioituivat minua kohden huolehtiviksi, kannustaviksi ja kouluttaviksi hahmoiksi. Tästä valta-asetelmasta huolimatta vallitsi lähes jokaisessa haastattelussa epävarmuuden ja jännityksen ilmapiiri, jonka oletan johtuvan aiheestani, eli rasismista yliopistoilla. Useat haastateltavat sanoittivatkin, että rasismista on hankalaa puhua, ja että se on (negatiivisia) tunteita herättävä aihe. Pyrinkin siis haastatteluissa vähentämään tunnelatausta muun muassa myönnyttelemällä, nyökyttelemällä sekä tarpeen tullen keskustelun eteenpäin viemisellä. Tarkoitukseni ei ollut haastaa haastateltavien näkemyksiä tai kertomuksia tai muillakaan tavoilla tuoda esiin omia mielipiteitäni, vaan pyrin pysymään mahdollisimman neutraalilla tasolla säilyttääkseni hyvän suhteen haastateltaviin. Tämän lisäksi en halunnut, kuten Lincoln ja Guba varoittavat, sulkea korviani omia näkökulmiani haastavilta ääniltä, jonka vuoksi rakensin haastattelurungon väljästi, pysyin suunnitelluissa haastattelukysymyksissä ja kysyin lisäkysymyksiä vain silloin, kun jokin selvitettävä seikka jäi minulle epäselväksi. (Lincoln & Guba 1985, 8-9.)

3.3 Metodologia ja analyysin toteuttaminen

Analysoin aineistoa laadullisen sisällönanalyysin sekä pienten tarinoiden analyysin avulla. Laadullisen sisällönanalyysin avulla rakennan kuvan aineistosta, siinä esiintyvistä diskursseista sekä ajatusmalleista, kun taas pienten tarinoiden analyysin avulla pääsen pureutumaan lyhyisiin puhejaksoihin, jotka symboloivat ja kiteyttävät aihealueen tärkeitä teemoja.

Tutkimukseni nojaa kriittisen teorian perinteeseen. Kriittisen teorian mukaan havaintomaailma muodostuu ihmisen oman aktiivisuuden myötä (Tuomi & Sarajärvi 2018). Sosiaalinen todellisuus on siis yksilöllistä sekä konteksti- ja aikasidonnaista (Lincoln & Guba 2016, 39). Tutkimukseni perustana on oletus moninaisesta, kontruoidusta ja holistisesta todellisuudesta. Näiden perusväitteiden mukaan tutkija ja tutkittava toimivat yhdessä, ja heidän toisistaan erottaminen tiedon luomisen prosessissa on mahdotonta. Perusväitteiden mukaan kaikki aineistosta luodut hypoteesit ovat konteksti- ja aikasidonnaisia ja kaikki olemassa olevat entiteetit ovat yhteydessä toisiinsa, joten toiminnan seurauksia on mahdotonta täysin erottaa syistä. Tämän lisäksi tutkimus on aina arvosidonnaista. (Lincoln & Guba 1985, 37.)

Austenin (2021) mukaan rasismi on syvästi kietoutunut valtioiden instituutioihin. Näin ollen rasismi on kietoutunut myös virallisiin raportteihin, tilastoihin sekä siihen, mikä nähdään objektiivisena totuutena. Lisäksi rasismi vaikuttaa tutkimuksen aineiston hankintaan ja analysointiin, sillä nämä prosessit eivät ole vapaita ihmisten valinnoista. (Austen 2021, 177.) Tutkimukseni perustuu ajatukseen, jonka mukaan suomalaisissa yliopistoissa on rakenteellista rasismia. En sulje pois sitä mahdollisuutta, että itse vahvistaisin tutkimuksessani joitakin sellaisia diskursseja, joita yritän purkaa. Lähestyn tutkimustani Foucault'n (1980) tietokäsityksen kautta, jonka mukaan tieto ja totuus eivät ole objektiivisia tai yksilöstä irrallisia, vaan ne ovat vallan ja diskurssien tuottamia. Tieto ei paljasta yhtä oikeaa totuutta, vaan se rakentuu historiallisesti ja sosiaalisesti vallitsevien käsitysten ja valtarakenteiden kautta. Tämä näkökulma haastaa ajatuksen tieteestä neutraalina tiedon tuottajana ja tuo esiin, miten tutkimuskin voi osallistua valtasuhteiden uusintamiseen tai purkamiseen. Näin tutkimukseni voidaan nähdä osana kriittistä analyysiä, joka tarkastelee, miten kolonialistiset ja rotuun perustuvat valtarakenteet rakentavat ja ylläpitävät tietoa yliopistokontekstissa. (Foucault 1980.)

Tärkeintä laadullisessa tutkimuksessa on pyrkiä poistamaan tutkijan odotuksien ja ennakkoluulojen aiheuttama tutkimuksen manipulaatio (Lincoln & Guba 1985, 8-9). Länsimaisen ajatusmaailman historiaa hallitsevat dualismit, ajatukset oikeasta ja väärästä, hyvästä ja pahasta, rasistisesta ja antirasistisesta (Lincoln & Guba 2016, 28). Tässä

tutkimuksessa en pyri vahvistamaan hyvän tai pahan dualismeja arvioimalla yliopistoinstituutioiden tai yliopistojen työntekijöitä moraalista asemaa. Sen sijaan pyrin selventämään rasismia ilmiönä sekä sitä, miten rasistinen rakenne uusintaa itseään institutionaalisesti ja yksilöiden toiminnan kautta. Rasismi ilmiönä ei riipu yksilöistä, vaikka se toimii heidän avullaan.

Lincolnin ja Guban mukaan tietäjän ja tutkittavan välisessä suhteessa korostuu yksilöllisyys ja kontekstisidonnaisuus. Todellisuus, jota haastattelutilanteessa rakennetaan, on riippuvainen näiden yksilöiden välisestä tapahtumasta, joka on luonteeltaan subjektiivinen. Tämän lisäksi todellisuus on riippuvainen kummankin aiemmista kokemuksista ja tiedosta, poliittisesta statuksesta, sukupuolesta, luokasta, rodusta, seksuaalisesta suuntautumisesta, kansallisuudesta, henkilökohtaisista ja kulttuurisista arvoista sekä tutkijan tulkinnasta (konstruktiosta). Tietoa ei ”löydetä”, vaan tutkija ja tutkittava aktiivisesti luovat tietoa, joka on olemassa vain siinä ajassa ja paikassa, jossa se on luotu. (Lincoln & Guba 2016, 40.) Sen sijaan että olettaisimme, että tieteelliset projektit voidaan tuoda lähemmäksi ja lähemmäksi objektiivisuutta, on objektiivisuus hylättävä mahdollisuutena, kun tieto ymmärretään yhdessä luotuna ja konstruoituna. Tässä yhdessä tuotetussa todellisuudessa tutkijan ja tutkittavan erinäiset arvot täytyy tehdä näkyviksi. (Lincoln & Guba 2016, 41.) Näen tieteen ja tiedon tuottamisen yhteiskunnallisen vallankäytön välineenä, ja olen pyrkinyt ottamaan tämän seikan huomioon jokaisessa tutkimuksen teon vaiheessa. (Tuomi & Sarajärvi 2018.) Tässä tutkielmassa vältän yleistysten tekemistä, sillä kontekstuaaliset tilanteet tekevät yleistämisestä mahdotonta. Mikäli esitän yleistyksiä, on yleistysten funktio toimia hahmottamisen apuna, keskeneräisenä hypoteesina johtopäätöksen sijaan. (Lincoln & Guba 1985, 124.)

Tutkimukseni perustuu laadullisen tutkimuksen periaatteisiin, joissa keskeistä on tieteen konstruktiiivinen ja kontekstisidonnainen luonne. Noudatan Lincolnin ja Guban (1985, 39–43) muotoilemia laadullisen tutkimuksen ominaisarvoja, jotka ohjaavat tapaan tehdä tutkimusta ja analysoida aineistoa. Ensinnäkin ymmärrän tiedon tuotannon neuvotteluprosessina, jossa merkityksiä muodostetaan yhdessä tutkittavien kanssa. Haastattelutilanteessa olen pyrkinyt antamaan haastateltaville tilaa ilmaista ajatuksiaan ja kokemuksiaan omista lähtökohdistaan.

Tunnistan, että aiheen arkaluontoisuuden vuoksi liian vahva kyseenalaistaminen voisi vaikuttaa haastattelusuhteeseen ja vaikuttaa siihen, mitä kokemuksia tutkimuksessani tulee näkyviin. Tämä lähestymistapa perustuu ajatukseen, että tieto ei ole tutkijan yksin määrittelyä, vaan se syntyy sosiaalisissa vuorovaikutuksissa ja erilaisten merkitysjärjestelmien kautta. Toiseksi tutkimukseni ei pyri yleistyksiin eikä yhden objektiivisen totuuden konstruointiin, vaan tarkastelen tutkimuskohdettani sen omassa kontekstissa. Foucault'n (1980) tietokäsityksen mukaisesti ymmärrän tiedon valtaan kietoutuneena ja historiallisesti muotoutuvana – ei universaalina, neutraalina tai objektiivisena. Tutkimukseni on siten väistämättä tutkijan näkökulmaan sidottu, ja siksi olen tietoinen omasta positiostani tutkimuksen tekijänä. Laadullisessa tutkimuksessa painotan myös fokuoitetua lähestymistapaa, jossa tutkimuksen rajaus ei perustu tutkijan valmiisiin mielipiteisiin, vaan kontekstiin ja tutkimusprosessin aikana muodostuneisiin oivalluksiin. Tämä tarkoittaa, että tutkimusaiheen ja -kohteen välinen suhde on dynaaminen ja rakentuu aineiston ja tutkittavien kanssa käydyn vuorovaikutuksen kautta. Lisäksi en nojaa perinteisiin toistettavuuteen tai stabiiliuteen perustuviin luotettavuuskriteereihin, sillä ne eivät sovellu naturalistisen laadullisen tutkimuksen arviointiin. Myöskään objektiivisuuden vaatimus ei ole mielekäs lähtökohta, koska se olettaa, että tutkimus voidaan tehdä täysin arvoista riippumattomasti. Sen sijaan pyrin tekemään tutkimusprosessistani mahdollisimman läpinäkyvän, jotta tutkimuksen kulku ja päätöksenteko näkyvät selkeästi. Näin tutkimus rakentuu johdonmukaiseksi ja luotettavaksi, vaikka se ei pyri absoluuttiseen totuuteen. (Lincoln & Guba 1985, 39-43; Foucault 1980.)

3.4 Laadullinen sisällönanalyysi

Analysoin aineistoa laadullisen sisällönanalyysin avulla. Laadullinen sisällönanalyysi on käytetyin laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmä, ja se koostuu valmistelu-, analysointi- ja raportointivaiheista. Sisällönanalyysin tavoite on etsiä tekstin merkityksiä sekä kuvata aineisto yleisessä, tiivistetyssä ja pelkistetyssä muodossa. Raakahavaintojen yhdistämisen prosessi on sisällönanalyysin ydin, ja analyysin lopputulos koostuu konstruoiduista kategorioista, jotka kuvaavat tarkasteltavaa ilmiötä. Valmisteluvaiheessa valitsin analyysiyksiköksi ajatuskokonaisuuden, jonka jälkeen ryhmittelin aineistosta valitsemani yksiköt. Ajatuskokonaisuudella tarkoitan haastateltavan ilmaisua, joka voi koostua yhdestä tai useammasta lauseesta. Valmisteluvaiheessa päätin analysoida vain ilmeisen sisällön, eli tässä

tutkimuksessa en analysoi haastatteluissa ilmenneitä nonverbaalisia kommunikoinnin tapoja. Seuraavaksi perehdyin aineistoon lukemalla litteroidun aineiston useita kertoja läpi, ennen varsinaisen analyysin aloittamista. Tällöin sain aineistosta kokonaiskuvan sekä selkeän lähtökohdan kategorisoinnin aloittamiselle. Analyysivaiheessa poimin aineistosta kaikki sellaiset ilmaisut, jotka vastasivat tutkimuskysymyksiini. Pelkistin eli yhdistin esille nousseet samankaltaiset havainnot niiden yhteisten piirteiden perusteilla, ja muodostin yläluokat pelkistetyille ilmauksille. Raportointivaiheessa kuvaan aineiston, teen merkitystulkinnan ilmiöstä. Pohdinnassa vertaan tutkimustuloksia aiempiin tutkimuksiin ja kirjallisuuteen. (Elo ym. 2022, 215-225.; Alasuutari 2011, 38-83.; Tuomi & Sarajärvi 2018.)

3.5 Pienten kertomusten analyysi

Toisena analyysimenetelmänä käytän pienten kertomusten analyysia. Pienen kertomuksen käsitteellä viitataan usein arkipäivän luonnollisiin verbaalisiin tilanteisiin, ja lyhyisiin kertomuksen omaisiin puhejaksoihin muutoin pidemmän haastattelutilanteen keskellä. Tutkin haastattelussa esiin nousseiden pienten tarinoiden avulla identiteetin sekä toimijuuden rakentumista suhteessa kulttuurisiin mallitarinoihin. Kulttuurisilla mallitarinoilla tarkoitan laajasti yhteiskunnassamme hyväksytyjä uskomuksia ja ajatusmalleja siitä, mitä on todellisuus, sekä millainen toiminta yksilöiltä on suositeltavaa ja hyväksyttävää. (Mutanen ja Siivonen 2018.)

Pienten kertomusten analyysi on vastakohta elämäkerralliselle isojen kertomusten analyysille, jossa kertomukset nähdään identiteetin peilinä, ja jossa korostetaan yksilön minuuden autenttisuutta ja pysyvyyttä. Pienten tarinoiden analyysissä kerronta nähdään sosiaalisesti rakentuneena ja muuttavana. Tarinoissa yleensä kuvataan jonkinlaista asiantilan muutosta, josta mistä tehdään moraalinen arvio. Moraalisen arvion nähdään yhdistävän kerronnan ja yksilön kokemuksen. (Mutanen ja Siivonen 2018.) Haastatteluista esiin nostamani pienet kertomukset ovat esimerkiksi tarkoitettuja lyhyehköjä anekdootteja, jotka kuitenkin pitävät sisällään vahvojakin merkityslatauksia. Haastateltavat esittävät valitsemisani pienissä tarinoissa erilaisia moraalisia arvioita itsestään, muista sekä yleisistä asiantiloista.

Analysoimalla pieniä kertomuksia pyrin selvittämään sitä, millaisia identiteetti-positioita haastateltavat rakentavat tarinan ja kerronnan tasolla sekä suhteessa kulttuuriin mallitarinoihin. Kertomukset ymmärtän paikallisesti, sosiaalisesti sekä historiallisesti rakentuneiksi, eivätkä ne tällöin suoraan reflektoi tai representoi todellisia kokemuksia tai tapahtumia. Narratiivisessa positioanalyysissä tavoite on tarkastella ja tulkita kertomuksia sosiaalisena toimintana siinä kulttuurisessa kontekstissa, jossa ne kerrotaan. Konteksti tässä yhteydessä tarkoittaa kerronnallista ympäristöä. Kerronnallinen ympäristö koostuu haastattelun vuorovaikutustilanteesta, haastattelua ja kerrontaa ympäröivästä sosiaalisesta ympäristöstä sekä tarjolla olevista kulttuurisista mallitarinoista. (Mutanen & Siivonen 2018; Bamberg 2012.)

Narratiivisen positioanalyysin taustalla vaikuttaa positiointiteoria. Se on kehitetty teoreettiseksi malliksi, jonka avulla voidaan selittää sosiaalista toimintaa ja merkitysten rakentumista henkilöiden välisessä vuorovaikutuksessa ja diskursiivisissa käytännöissä. Positioilla tarkoitetaan puhetilanteessa tuotettuja diskursiivisia tiloja ja diskursiivisissa suhteissa muovautuvia paikkoja. Positiot sisältävät erilaisia henkilöön liittyviä persoonallisia määrittelyjä sekä positioon liittyviä moraalisia oikeuksia ja velvollisuuksia. (Mutanen & Siivonen 2018; Bamberg 2012.)

Vuorovaikutuksen juoni tai tarinalinja muodostuu keskustelun kulun vuorovaikutuksessa. Osallistujien positiot muodostuvat heidän hyväksyessään, vastustaessaan tai muokatessaan heille tarjoutuvia positioita. Henkilöt ovat vuorovaikutustilanteessa yhteisten tarinalinjojen tuottajia sekä niiden tuottamia. Kerronnan käytännöt rakentavat puhetilanteessa tarjolla olevia tarinalinjoja. Positioanalyysi mahdollistaa hienovaraisessa lähiluvussa identiteetin ja toimijuuden rakentumisen tarkastelun tilanteisena ja kontekstuaalisena ilmiönä. (Mutanen & Siivonen 2018.)

Narratiivisessa positiointianalyysissä identiteetin nähdään rakentuvan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, jolloin yksilöt muodostavat tai muokkaavat ymmärrystään itsestään tilanteisesti. Kertomukset eivät siis ole vain keino reflektoida menneitä tapahtumia, vaan niiden avulla tuotetaan, omaksutaan tai vastustetaan niin kerronnan tilanteessa tarjolla olevia positioita kuin myös kulttuurisissa mallitarinoissa tarjolla olevia positioita. Positioista

neuvotellaan, niitä tuotetaan ja omaksutaan käyttämällä tietynlaisia verbaalisia keinoja. Identiteetit nähdään positioanalyysissä liikkeessä oleviksi ja moninaisiksi: identiteettejä rakennetaan ja niistä neuvotellaan erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa. Pysin positioanalyysin avulla tavoittamaan haastateltavien identiteettejä, minuuksia ja toimijuuden kokemuksia. Siihen päästään käsiksi analysoimalla millaisia positioita kertojat aktiivisina toimijoina rakentavat tarinamaailman ja kerronnan tasolla sekä suhteessa normatiivisiin valtakursseihin, joita kulttuuriset mallitarinan edustavat. (Mutanen & Siivonen 2018; Bamberg 2012.)

Tarinamaailman tasolla analysoin tarinassa mukana olevien henkilöiden asemointia suhteessa toisiinsa. Olen kiinnostunut siitä, miten tarinan henkilöhahmot rakentuvat: kuka on tarinan päähenkilö, kuka vastustaja, sivustaseurailija, kohde tai kärsijä. Konkreettisesti tarkastelen kielenkäytön tapoja kuten henkilöhahmoihin liittyviä määrityksiä, aikamuotoja ja kertojan näkökulmaa.

Kerronnan tasolla analysoin kertojan asemoitumista suhteessa yleisöönsä ja kuulijoihinsa. Tutkielmani kontekstissa kuulijana olen tietenkin minä, haastattelija, mutta myös mahdollinen Pro Gradun lukeva yleisö. Kerronnan analyysi muodostuu kertojan ja haastattelijan vuorovaikutuksen tarkastelusta, joka nähdään neuvotteluna, jossa haastattelijan kysymykset ja haastateltavan tulkinta sopivasta ja toivottavasta vastauksesta kietoutuvat yhteen. Pysin analyysillä paljastamaan erityisiä puhunnan ja kielenkäytön tapoja, joissa pyrkimyksenä voidaan nähdä olevan tarinassa tai vuorovaikutustilanteessa mukana olevien toisten kontrollointi tai omien tekojen puolustelu. (Mutanen & Siivonen 2018.)

Kolmas taso keskittyy yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin mallitarinoin, ja siihen, kuinka kertoja asettuu suhteessa niihin. Kolmannella tasolla pyritään linkittämään mikrotason identiteettejä makrotason kulttuurisiin ja sosiaalisiin identiteettikategorioihin, joita yksilöt hyödyntävät tai jättävät hyödyntämättä identiteetinrakennuksessa. (Mutanen & Siivonen 2018.)

Positioanalyysiä on kritisoitu siitä, kuinka mallitarinoiden määrittäminen jää pitkälti tutkijan arvailuiksi siitä, mitä kertoja on tarkoittanut, sekä siitä, millaisia representointeja kertoja on käyttänyt kertomuksessaan. Ongelmana nähdään siis mallitarinoiden analyttinen lähestyminen (Mutanen & Siivonen 2018). Tämä kritiikki on tärkeä huomioida, mutta positioanalyysin vahvuutena on sen kyky tuoda esiin diskursiivisia rakenteita, jotka muovaavat kertojan identiteettiä ja kertomusta. Vaikka mallitarinoiden tulkinta sisältää aina tutkijan näkökulman, tätä voidaan hallita esimerkiksi triangulaation avulla, jossa analyysia verrataan muihin aineiston osiin tai aiempaan tutkimukseen. Tässä tutkimuksessa pyrin vertaamaan omaa tulkintaani erityisesti aiempaan tutkimukseen. Lisäksi tutkijan refleksiivisyys ja avoimuus aineiston monimerkityksisyydelle ovat keskeisiä keinoja vähentää tutkijan ennakko-oletusten vaikutusta. Näin ollen, vaikka positioanalyysi ei tavoittele absoluuttista objektiivisuutta, se tarjoaa arvokkaita välineitä ymmärtää, miten kertomukset rakentuvat ja miten ne kytkeytyvät laajempiin yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin narratiiveihin.

Tarkastelen tarinaa positioanalyysin kolmella tasolla, edeten johdonmukaisesti tarinamaailman tasosta kerronnan tasoon ja yhä kulttuurisiin mallitarinoihin. Tarinamaailman tasossa tarkastelen, keitä henkilöitä haastateltavan puheessa esiintyy ja kuinka haastateltava asemoi itsensä suhteessa muihin hahmoihin. Tarkastelen, muuttuuko kertojan tai muiden hahmojen toimijapositio pienen tarinan aikana. Olen kiinnostunut henkilöihahmojen rakentumisesta, kuka asettuu päähenkilöksi, kuka vastustajaksi, sivustaseurailijaksi tai toiminnan kohteeksi. Lisäksi tarkastelen sitä, mistä tarina kertoo, eli tarinaan sisältyviä tapahtumia, ja pohdin sitä, mikä tarinan kertomisessa on merkityksellistä kertojalle. (Mutanen & Siivonen 2018.)

Analyysin toisella tasolla eli kerronnan tasolla tarkastelen haastattelutilanteen vuorovaikutusta, eli sitä, miten haastateltava ymmärtää haastattelijan kysymykset ja millaisen selonteon hän tuottaa tämän ymmärryksen perusteella. Lisäksi tutkin sitä, mitä haastateltava pitää kertomisen arvoisena, ja miten tarkasti tai laajasti hän kertoo tai jättää kertomatta. (Mutanen & Siivonen 2018.) Analyysin kolmannella tasolla tutkin kulttuuristen mallitarinoiden ja haastattelussa syntyneen tarinan yhteyttä.

4 Tulokset

4.1 Haastateltavat näkevät, ettei yliopistoissa ole (rakenteellista) rasismia

Kategoria *yliopistossa ei ole rasismia* rakentuu seitsemästä alakategoriasta, jotka ovat:

Yliopistoissa ei ole rasismia (17)

Yliopisto on yhteiskunnan tasa-arvoisin työpaikka (8)

Yliopisto on luonteeltaan tasa-arvoinen (9)

Rasismia kohdataan harvoin (12)

Ilmoitukset rasismista voivat olla valheellisia (3)

Ilmoituksia rasismista tehdään harvoin (15)

Nykyään asiat ovat paremmin kuin ennen (5)

Haastateltavien puheessa ilmentyi yleinen maailmankuva siitä, että yliopisto on rasismista joko täysin vapaa organisaatio tai vaihtoehtoisesti muuhun yhteiskuntaan ja erityisesti yrity maailmaan verrattuna yhdenvertainen (työ)paikka. Nekin puheenvuorot, joissa haastateltavat toivat esille yliopistossa tapahtuneita rasistisia tilanteita, päättyivät lähes poikkeuksetta lauseisiin, joiden tarkoituksena oli todeta rasististen tilanteiden harvinaisuus ja pahaa tarkoittamattomuus. Maailmankuvaan kuuluu myös yliopiston ihannointi syrjinnästä vapaana, meritokraattisena laitoksena, jossa jokainen voi olla oma itsensä.

”Meillä on hyvä, avoin, yhdenvertainen ilmapiiri, karkeita rasismitapauksia en ole nähnyt ikinä.” (6)

”Rasististen tapausten määrä on pyöreä nolla.” (5)

”Aidosti ajattelen, että toimintatavat ovat kaikille samat.” (1)

Rasismien poissaoloa perusteltiin rasististen tilanteiden vähäisyydellä, rasismista tehtyjen ilmoitusten vähäisyydellä sekä esiin tuotujen rasististen tilanteiden todellista rasistisuutta epäilemällä. Haastateltavat kuitenkin toivat esille mahdollisuuden, että he (valkoisina) henkilökunnan jäseninä eivät välttämättä huomaa kaikkia yliopistoissa tapahtuvia rasistisia tilanteita. Tämä viittaa siihen, että he tunnistavat oman näkökulmansa rajoitteet, mutta

samalla heidän tapansa puhua rasismista keskittyy yksittäisiin tapauksiin eikä rakenteellisiin käytäntöihin (Ahmed 2012; Bonilla-Silva 2018).

Samanaikaisesti rasistisista tilanteista kysyttäessä kaikki haastateltavat kykenivät antamaan esimerkkejä kohtaamistaan rasistisista tilanteista yliopistoilla. Tämä voidaan nähdä osoittavan, että vaikka rasismi tunnustetaan, se hahmotetaan ensisijaisesti yksittäisinä poikkeuksina eikä laajempaan rakenteelliseen ongelmaan, joka vaikuttaa yliopiston toimintakulttuuriin ja instituution päätöksentekoon. Kuten Bonilla-Silva (2018) on osoittanut, valkoiset voivat tunnustaa rasistisia tilanteita, mutta samalla he voivat ylläpitää värisokeaa retoriikkaa, jossa rasismi nähdään yksilöiden asenteina eikä yhteiskunnallisena ja institutionaalisenä ilmiönä. Tämä viittaa siihen, että haastateltavien hahmottama rasismi on ensisijaisesti reaktioherkkää, eli se tulee näkyväksi vain silloin, kun joku kokee sen ongelmaksi, mutta se ei näy rakenteellisena ilmiönä, joka vaikuttaa jatkuvasti yliopistoyhteisössä. Tästä syystä rasismin puuttuminen heidän havaintokentästään voi näyttäytyä merkinä sen vähäisyydestä, vaikka itse instituution rakenteet voivat silti tuottaa ja uusintaa rasistisia käytäntöjä.

Yksi peruste rasismista vapaalle yliopistolle haastateltavien puheessa oli havaittujen rasististen tilanteiden sekä rasismia koskevien ilmoitusten vähäisyys. Muista haastateltavista poiketen yksi haastateltava näki ilmoitusten vähäisyyden merkinä siitä, että yliopisto ei ole luotettava taho rasismia kokevien yksilöiden näkökulmasta, ja ettei ilmoitusten vähäisyys tarkoita sitä, etteikö yliopistolla olisi rasismia.

”Kyllä ne (kyselyyn) vastaajatkin tiesivät aika isoilta osin meidän toimintatapamme, esimerkiksi rasismin torjumisesta tai yleisesti häirinnän torjumisesta. Mutta ongelma on se, että moni vastaajista ei halunnut käyttää niitä kanavia, koska he kokivat, ettei se kuitenkaan auttaisi. Ja se on aika iso ongelma, että mikä meidän käytänteissämme silloin on sellaista mikä estää hyödyntämästä vaikkapa häirintäyhdyshenkilöihin yhteyden ottamista. Ajattelen että se on osa rakenteellista syrjintää, en nyt puhu pelkästään rasismista vaan kaikennäköisestä syrjinnästä, se on osa sitä rakennetta, että ihmiset, jotka kokevat tullessaan syrjityksi eivät halua käyttää sellaisia kanavia, millä siitä voisi raportoida tai ottaa yhteyttä. Ja se on huolestuttavaa. Ei minun mielestäni ne määrätkään, että onko paljon tai vähän (ilmoituksia), se ei ole minun mielestäni se pointti, vaan se että miksi ne meidän kanavamme eivät toimi.” (7)

Yleisempi näkemys ilmoitusten vähäisyydestä oli kuitenkin se, ettei ilmoituksia tule sillä yliopistolla ei tapahdu rasistisia tilanteita. Seuraava ote liittyy kyselyihin, joissa rasismia ei haastateltavan mukaan tullut esille;

”Meillä on ihan mittava aineisto. Olen ollut luottavainen siihen, että he [kyselyyn vastaajat] sanottaisivat yhtä lailla rasismista, jos heillä niitä kokemuksia olisi.”

(4)

Rasismista kommunikoitaessa (valkoiset) henkilökunnan jäsenet arvioivat tapahtumien kulkua, ja pyrkivät selvittämään tapahtumien ”todellista luonnetta”. Lähes aina rasistisesta tilanteesta puhuessaan haastateltavat pohtivat tilanteen todellista (rasistista) luonnetta, ja jos tilanne ”paljastuu” rasistiseksi, puolustavat haastateltavat yliopiston yhdenvertaista olemusta todistelemalla, kuinka rasismista ei nähdä kuitenkaan aiheutuneen suurta haittaa. Tämän lisäksi rasistisia tilanteita ja niiden vaikutusta vähätellään.

Seuraavassa kertomuksessa haastateltava pohtii rasismin määritelmää yliopistolla, ja rasististen tilanteiden käsittelyä.

”Se on hirveän vaikea, koska sitten tulee se kysymys, että mitä tarkoittaa vaikka rasismi, meillä on kauhean yksikäsitteinen se määritelmä, että jos henkilö kokee että se on niin se on. Se on aina subjektiivinen kokemus, mutta se ei vähennä sen arvoa tulla käsitellyksi. Eli syrjivät käytänteet ovat syrjiviä, jos henkilö kokee sen syrjivänä ja silloin siihen pitää reagoida. Ja sitten katsotaan selvityksessä, että mikä se todellisuus oli.” (6)

Haastateltava antaa ymmärtää, että vaikka rasismi yliopiston rakenteissa nähdään subjektiivisena kokemuksena, (yliopiston valkoisen henkilökunnan) on mahdollista selvittää tilanteen ”todellinen luonne”, eli se, onko tilanne todella ollut rasistinen.

Seuraavassa otteessa eräs haastateltavista korostaa sitä, kuinka ilmoitukset rasismista voivat olla valheellisia ja tarkoituksellisen vihamielisiä, verraten ilmoitusta rasismista lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön.

”Joskus on ollut viitteitä siihen, että on vähän sama mitä voi olla tuolla yksityiselämän puolella perhepiirissä, kun on riitaisa avioero niin hetken päästä jompaakumpaa [vanhemmista] syytetään lasten seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Ei se vieras ilmiö tai vieras mahdollisuus ole meillä yliopistossakaan, että lähdetään maalittamaan” (4)

Vertaus on mielenkiintoinen myös siksi, että rasismia verrataan äärimmäisen radikaaliin tekoon, joka puolestaan voi antaa viitteitä aiheen tunteellisuudesta haastateltavalle.

Eräs haastateltavista kertoo kokemuksen rasismiin vähättelystä yliopistossa.

”Kaksi esimerkkiä tulee mieleen, jotka ovat minun tietoon tulleet, ja niissä on minun mielestäni juuri se, että on vähätelty sitä rasismiin kokemusta, että sitä ei ole haluttu tai osattu myöntää, että ehkä tässä on kuitenkin sellaisia rasistisia ennakkoluuloja taustalla. Sitten tämä henkilö joka on toiminut rasistisesti tai on näkynyt niitä rasistisia ennakkoluuloja ei ole välttämättä ollut edes tietoinen siitä että ennakkoluuloja on, mutta kuitenkin sillä tavalla se on koettu.” (3)

Otteessa haastateltavan esiintuoma ilmiö näkyy myös tekemissani haastatteluissa. Rasismia vähätellään myös silloin kun tilanne ymmärretään selkeästi rasistiseksi, vetoamalla erinäisiin asioita pehmentäviin tekijöihin kuten tekijän huonoon mielenterveyteen tai teon merkityksellisyyttä vähättelemällä.

Rasististen tilanteiden tunnistaminen on haastateltaville vaikeaa, ja monesti tarinat ja esimerkit, aloitetaan pohdinnalla siitä, onko esimerkki rasistinen, syrjivä kenties jollain muulla tavalla vai silkka väärinkäsitys. Kun selkeästi rasististen tilanteiden hahmottaminen on vaikeaa haastateltaville, ei ole mahdotonta ajatella, että osa rasistisista tilanteista jää täysin haastateltavilta huomaamatta. Koska iso osa rasismiin toimimisen tekniikoista jää huomaamatta valkoiselta henkilökunnalta, on rasismista kommunikointi erityisen vaikeaa silloin, kun rasismi ei ole äärimmäisen väkivaltaista ja päivänselvää.

”Toki olen kuullut kollegoilta ihan henkilökohtaisia kokemuksia ja ne ovat tietysti aika rankkoja. Ja sitten ne ovat semmoisia niin kuin mikroagressioita, että niihin on hyvin vaikeaa edes puuttua, et miten niinkun puutut sellaiseen mikä puhuttuna näyttää todella niinkun pieneltä. Mut kun ne toistuu ja toistuu ja toistuu niin sillähän tavalla ne rakenteet niinkun toistuu sitten, et ei se oo yks iso nimittely tai joku yksi iso syrjintäkeissi, vaan et on paljon pieniä, pieniä tapahtumia. Et tämä on ehkä se vaikein juttu.” (7)

Valkoiset henkilökunnan jäsenet myös itse sanoittivat rasismien huomaamisen vaikeutta.

”Pelkästään sen tunnistaminen että mikä kaikki koetaan rasismiksi, niin ämm, osaltaan voi tehdä sitä näennäisyyttä, että aattelet että on helppo puhua [rasismista yliopistolla], mutta samaan aikaan varmasti itselläkin käy niin ettei edes tunnista kaikkea sitä, mikä rasismiksi täällä koetaan. Jollon okei, puhutaan sillä nimellä mutta ei oikeasti edes tiedetä ja tiedosteta mitä kaikkia tilanteita ne voi olla.” (4)

Rasismien ilmiön ymmärtäminen oli monille haastateltaville vaikeaa. Monet haastateltavat käsittivät rasismien vain yksittäisiksi radikaaleiksi teoiksi; *”rasismikokemukset todennäköisesti ovat semmosia aika yksittäisiä kokemuksia ja kohtaamisia”*, jolloin rasismien diskursiivinen luonne ja rakenteellinen rasismi jää kokonaan käsityksen ulkopuolelle.

4.2 Rasismia kohtaavat ulkomaalaiset ja kansainväliset henkilöt

Kategoria *rasismia kohtaavat ulkomaalaiset ja kansainväliset henkilöt* koostuu neljästä alakategoriasta, joita ovat:

- Rasismia kokevat ihmiset eivät osaa puhua suomea (3)
- Rasismi ilmenee muualla, ja sitä kohtaavat muut (7)
- Rasismia kokevat ulkomaalaiset (26)

Rasismista puhuttaessa haastateltavat kääntävät keskustelun usein kansainväliseen henkilöstöön tai vaihto-opiskelijoihin. Rasismi paikallistettiin ulkomaiseksi ilmiöksi ja

kielitaitoon liittyväksi ongelmaksi. Rasismin nähtiin ilmenevän vain sellaisissa tilanteissa, joissa paikalla on muitakin kuin valkoisia henkilöitä. Samanaikaisesti monet haastateltavista mainitsivat, kuinka erilaisissa laitoksissa vallitsevat erilaiset asenteet; jos laitoksella on enemmän kansainvälistä (lue: rodun perusteella toiseutettua) henkilökuntaa, voivat asenteet olla yhdenvertaisempia. Ajatusmallin mukaan pelkkä rodun perusteella toiseutettujen henkilöiden olemassaolo vähentäisi muun henkilöstön rasisisia asenteita.

”Toisaalta meillä on hyvin erilaisia työyhteisöjä, joissakin on tosi paljon vaikkapa ulkomaalaistaustaisia ihmisiä, ja asiat näyttävät hyvin erilaisina, kun sellaisissa (työyhteisöissä) joissa on vaikkapa yksi, joku, joukossa.” (1)

Kysyttäessä esimerkkejä rasismista yliopistossa eräs haastateltavista vastasi, ettei hänellä tule tilanteita mieleen *”mutta se ei tarkoita sitä, että jos kysyisit, vaikka meidän kansainväliseltä professorilta tai joltain, etteikö häneltä tulisi esimerkkejä, joille me voidaan olla sokeita” (6)*. Rasismi nähtiin kuin itsestään syntyvänä, valkoiselta henkilöstöltä piiloutuvana ilmiönä.

Ajatus siitä, että rasismia voisi kohdata Suomen kansalainen oli useimmissa haastatteluissa täysin saavuttamaton, sillä rasismin käsite paikantui automaattisesti ulkomaalaisuuteen liittyväksi ilmiöksi.

”Ja kuinka paljon myös ulkomailta tulleita joutuu kohtaamaan näitä (rasistisia) kokemuksia, näitä tilanteita.” (4)

Tämä paljastaa valkoisen suomalaisuuden normin, jossa suomalaisuus ja valkoisuus ovat kietoutuneet yhteen niin, että toiseksi rodullistettu suomalainen jää näkymättömäksi. Valkoisuus ei ole vain ihonväri, vaan myös yhteiskunnallinen asema ja normi, joka määrittää, kuka voi kuulua täysivaltaisesti kansakuntaan. Suomalaisessa kontekstissa tämä tarkoittaa, että kansalaisuus ja etnisyys kietoutuvat yhteen niin, että vain valkoiseksi mielletty voi olla ”aito suomalainen”. Tämä näkyy myös siinä, että rasismia käsittelevä keskustelu siirtyy haastatteluissa pois suomalaisista ja kohdistuu ainoastaan ulkomaalaisiksi miellettyihin henkilöihin, vaikka toiseksi rodullistettuja suomalaisia on monissa eri yhteiskuntaluokissa ja instituutioissa. Tämä kertoo siitä, että rasismin kokemukset eivät mahdu hegemoniseen

suomalaiseen identiteettiin, koska suomalaisuus ymmärretään ensisijaisesti valkoisuutena. (Eddo-Lodge 2021; Tate 2022; Keskinen 2019.)

4.3 Rasismista puhumisen tunnelataus vaikeuttaa itse asian käsittelyä

Kategoria rasismin sanan ja ilmiön vahva negatiivinen tunnelataus vaikeuttaa antirasististen toimien implementoimista koostuu kahdeksasta alakategoriasta, jotka ovat;

Epävarmuus omasta kyvystä toimia antirasistisesti (4)

Haastateltava ei puutu rasistiseen tilanteeseen välttääkseen konfliktin (3)

Rasismista puhuessa pitää olla varovainen välttääkseen konfliktin (6)

Rasismista syytetyksi tulemisesta syntyy negatiivisia tunteita (6)

Sanan "rasismi" käyttöä vältellään vahvan tunnelatauksen vuoksi (10)

Rasismin kokemuksia vähätellään (2)

Rasismin kokemuksista on vaikeaa puhua vähättelyn vuoksi (2)

Rasistisiin tilanteisiin on vaikeaa puuttua (3)

Rasismi aiheena herättää tunteita useimmissa ihmisissä, ja tämä oli nähtävissä myös haastatteluissa. Tunteita kuvattiin muun muassa seuraavin tavoin;

"Jos menee sanomaan että huomaitko, äsken puhuit sillä tavalla ikään kuin kaikki tässä [tilassa] olisivat ensikielettään suomen puhujia, niin tota, herkästi [vastaanottajat] kokevat sen henkilökohtaisena loukkauksena. Että en minä, en minä ole syrjivä, en minä ole rasisti, en ole koskaan, en minä ole homofobinen, en, en, en ole. Kun pääsisi sen askeleen yli. Kaikkien elämä helpottuisi huomattavasti, kun ihmiset oppisivat sanomaan että katsos, en ollut huomannut että minulla on tällainen ajattelutapa, täytyykin vähän miettiä sitä että minkä takia oletan, että ihmiset ovat kaikki tällaisia. Ja sitten päästään yli siitä, että tässä ei ole niin kuin kyse siitä että mitä minä olen, vaan että meidän yhteiskunta on rakennettu sillä tavalla, että ihmiset olettaa kaikkien olevan norminmukaisia. Semmonen tietynlainen historiattomuus yhdistettynä siihen henkilökohtaisen loukkauksen kokemukseen on minun mielestä se ongelma." (7)

"Ajattelen että rasismi ei ole välttämättä mitenkään helppo sana ylipäättään ottaa puheeksi, että se on aika voimakas ja tunteita herättävä ilmiö ja ilmaisu, ja mä

jotenkin ajattelen että se on helposti myös semmoista syyllistymistä ja syyllisyyttä aiheuttavaa jos jotakuta vaikka, ajatellaan et tässä on rasismista kyse niin se varmaan herättää semmosta vastareaktioo hirveen helposti.” (1)

Yllä olevat sitaattit voidaan nähdä osoituksena siitä, että yliopiston työyhteisössä rasismien käsittely on ensisijaisesti henkilökohtainen ja yksilökeskeinen prosessi, ei institutionaalinen tai rakenteellinen kysymys (Ahmed 2012; Bonilla-Silva 2018). Rasismista huomauttaminen tulkitaan helposti hyökkäykseksi yksilön moraalista vastaan, mikä voi johtua siitä, että yliopistoympäristössä ei ole selkeitä institutionaalisia rakenteita tai valmiuksia käsitellä rasismia ilman, että se henkilökohtaisuuden kautta muuttuu konfliktiksi. Tämä kuvastaa myös valkoisuuden haurauden (DiAngelo 2018) ilmiötä, jossa yksilöt reagoivat puolustautuvasti, koska he eivät ole tottuneet puhumaan rasismista neutraalina rakenteellisena kysymyksenä, vaan ainoastaan moraalisenä tuomiona. Tämä tilanne kertoo institutionaalisesta toimintakulttuurista, jossa rasismista ei ole muodostunut normaalia ja sallittua keskustelunaihetta. Koska sen käsittely tapahtuu ensisijaisesti yksilötasolla, siitä puhuminen koetaan epämiellyttäväksi ja ristiriitoinen aiheuttavaksi. Mikäli organisaatioissa olisi valmiita tapoja käsitellä rakenteellista rasismia ilman henkilökohtaisia puolustusreaktioita, voitaisiin välttää tilanne, jossa rasismiin puuttuminen aiheuttaa vastareaktioita ja tekee työyhteisöstä konfliktialttiimman.

Tässä tutkimuksessa pyrin korostamaan rasismien sosiaalista ja rakenteellista rakennetta eli sitä, kuinka rasismien valtarakenteeseen osallistuminen on enemmän sääntö kuin poikkeus. Rassistiset teot syntyvät ennen kaikkea sortavista valtarakenteista, eivät niinkään yksilöiden tietoisesta halusta. Tämän vuoksi olisi olennaista, että yliopistoissa rasismien käsittely ei jäisi vain yksilötason moraaliseksi kysymykseksi, vaan siitä tulisi osa institutionaalista keskustelua ja käytännön rakenteita. (Bonilla-Silva 2018; Ahmed 2012; DiAngelo 2018.)

4.4 Palautteen saamisen herättämät negatiiviset tunteet vaikeuttavat kriittistä itsereflektiota

Pieni tarina representoi sitä, millä tavoin henkilöstön kielteisiksi koetut tunteet estävät omaan toimintaan kohdistuvan palautteen vastaanottamisen.

”Olen ihan hiljattain saanut henkilökohtaista soimaamista myös siitä, kun erehdyin, olin toki rasisti siinä kohtaa, täytyy ihan myöntää, mutta kun olen oppinut siihen, että tavalla tai toisella varmistaa sen, että mikä on yhteinen kieli. Sen sijaan että olettaisi, niin silloin kun on siihen perusteltu syy, niin saatan aloittaa keskustelun sillä, että varmistan mitä kieltä käytetään. Erehdyin tekemään näin yhdessä tilanteessa, ja sain aika tiukkaa palautetta siitä, että miten taas kerran oli näitä ennakko-oletuksia, tietyllä ulkomuodolla tietyt kielivalinnat ja muuta. Minun kokemukseni on se, että monta monta kertaa enemmän olisin sulkenut jonkun ulkopuolelle, jos en tätä varmistusta olisi tehnyt. Ja sitten ei ole kauhean fiksu ratkaisu, että aina vaihdettaisiin englanniksi varmuuden vuoksi. Vaan koska yhtä lailla meidän pitää, nyt jos tähän kieliasiaan takerrutaan hetkeksi aikaa, niin yhtä lailla meidän pitäisi tarjota mahdollisuuksia siihen et voisit myös oppia suomen kieltä täällä. Ei pelkästään niin et istut kurssilla ja opettelet, vaan myös niin että ihan näissä kommunikointitilanteissa, tai vaikkapa jopa niin et itse kieltä tuottaessasi käytät jotain toista kieltä, käytännössä varmaan englantia, on sitten se yhteinen kieli mitä ymmärretään. Jos olet jo kielitaidossa, sillä tasolla et ymmärrät suomen kieltäkin et mitä toinen puhuu. Jopa se on mahdollista et samassa kommunikaatiotilanteessa on useampi kieli. Mutta että yhtä kaikki, niin itse koen tarpeelliseksi sen et varmistan aluksi, että meillä on yhteinen kieli, kun lähdetään keskustelemaan. Mutta nyt kävi sitten näin, että onnistuin oikein lahjakkaasti loukkaamaan, kun tämän varmistuksen tein. Olen vakuuttunut siitä, että paljon useammin olisin loukannut jotakuta, jos olisin oikopäätä esimerkiksi säännännyt pälättämään suomea ja olettanut että kaikki osaa. Niin paljon enemmän ulossulkemisen kokemuksia olisi tullut. Mutta tämä ehkä kertoo hyvin konkreettisella tavalla siitä hyvin herkästä tasapainoilusta mitä tämän asian kanssa tulee käydä, jotta ei, tahtoen tai tahtomattaan pahaa mieltä kellekään aiheuttaisi.”

Haastateltava jatkaa tarinaa myöhemmin haastattelussa;

”Esimerkiksi mitä aikaisemmin kerroin noista kielivalinnoista. Kuinka monta kertaa oisin loukannut jotakuta, jos en olisi keskustelun aluksi varmistanut, että mikä on meidän yhteinen kieli, verrattuna siihen että sitten loukkasin kun sitä

kysyin. Et tällöisessäkin tilanteessa se, että kuinka paljon sitä rautalankavyöhyhtiä väännetään siitä, että miksi tällöiset valinnat, ja miksi se yhdeksällä kerralla kymmenestä osuu oikein ja on loukkaamatta, kun näin tehdään, vaikka sitten yhden kerran kymmenestä tai yhden kerran sadasta se osuikin väärään kohtaan tai kipeään kohtaan.” (4)

Kertoja oli aiemmin haastattelussa kertonut siitä, kuinka suomen kieltä puhumaton henkilöstö kokee syrjintää ja ulossulkemisen kokemuksia, ja valitun pienen kertomuksen tarkoitus olikin olla esimerkkinä siitä, kuinka monimutkaiseksi kielikysymys koetaan yliopistoilla. Pieni kertomus siis liittyi aiempaan keskusteluun, vaikka se eroaakin selkeästi omana tarinanaan muun haastattelun keskellä.

Tarinamaailman tasossa kertoja asemoi itsensä päähenkilöksi ja tarinan kärsijäksi, kun taas palautteen antaja asemoidaan päähenkilön vastustajaksi. Palautteen antajaa ei kuvailla, mutta palautteen antamisen tyylistä kerrotaan sanoilla; *henkilökohtaista soimaamista ja tiukkaa palautetta*. Päähenkilö myöntää tarinassaan loukanneensa ja aiheuttaneensa negatiivisia tunteita tarinan toiselle henkilölle, mutta siitä huolimatta kertomuksessa ei tuoda esiin empatiaa palautteen antajaa kohtaan, jolloin tarinan toisesta osapuolesta muodostuu tarinan ja päähenkilön vastustaja ja epäreilu toimija.

Päähenkilö tuo tarinassa esiin vaihtoehtoisen toimintatavan, jota hän vertaa soimausta osakseen saaneeseen toimintatapaan. Vaihtoehtoinen toimintatapa tapahtuneeseen kuvataan jopa syrjiväksi, toisen kielitaidon kehittämisen estäväksi *”ei kauhean fiksuksi ratkaisuksi”*, vaikka samanaikaisesti päähenkilö myöntää tarinan alussa toimineensa rassistisesti.

Lopputarinan ajan päähenkilö perustelee ominkin sanoin rassistista toimintaansa tuomalla esiin ja kuvailemalla erilaisin sanankääntein vaihtoehtoista toimintamallia, joka on kaikin puolin huonompi. Vaihtoehtoista toimintatapaa kuvataan lauseilla kuten;

”sitä et miksi tällaiset valinnat ja miksi se yhdeksällä kerralla kymmenestä osuu oikein ja on loukkaamatta, kun näin tehdään, vaikka sitten yhden kerran kymmenestä tai yhden kerran sadasta (...) -se osuikin väärään kohtaan tai kipeään kohtaan.”

”Minun kokemukseni on se, että monta monta kertaa enemmän olisin sulkenut jonkun ulkopuolelle jos” (olisi toiminut vaihtoehtoisella tavalla).

”Olen vakuuttunut siitä, että paljon useammin olisin loukannut jotakuta jos” (olisi toiminut vaihtoehtoisella tavalla).

”Niin paljon enemmän ulossulkemisen kokemuksia olisi tullut” (jos olisi toiminut vaihtoehtoisella tavalla).

Hyvää vaihtoehtoa rasistisen toiminnan välttämiseksi ei siis näy olevan tarinan todellisuudessa. Voidaan pohtia tämän johtuvan siitä, että työyhteisön normit ja toimintakulttuuri eivät tue antirasistista puuttumista tai vaihtoehtoisten toimintatapojen etsimistä. Tällaisessa kontekstissa rasistinen toimintatapa näyttäytyy helpoimpana ja turvallisimpana vaihtoehtona, koska se sovitaa toimijan vallitseviin käytäntöihin eikä aiheuta häiriötä työyhteisön sosiaalisissa suhteissa. (Ahmed 2014.)

Toimintaa perustellaan myös tuomalla esiin, että päähenkilöllä on ollut "perusteltu syy" epäillä, että tarinan toinen osapuoli ei puhuisi suomea. Tämä "perusteltu syy" ei kuitenkaan pohjautu neutraaliin tai objektiiviseen havaintoon, vaan rodullistavaan oletukseen, jossa tietyt kehot ja piirteet nähdään lähtökohtaisesti vieraina suomalaisuudelle. Tämä osoittaa, kuinka yliopistoyhteisössä tietyt oletukset kielitaidosta ja kansallisuudesta eivät ole satunnaisia, vaan ne pohjautuvat historiallisiin ja rakenteellisiin rodullistamisen prosesseihin (Ahmed 2012; Keskinen 2019). Yliopistoyhteisössä tietyt oletukset kielitaidosta ja kansallisuudesta voivat johtaa syrjiviin käytäntöihin ilman, että niitä välttämättä tunnustetaan rasistisiksi. Toisin sanoen tällaiset käytännöt voivat jatkua ilman, että niitä tunnustetaan rasistisiksi, koska ne ovat syvälle institutionalisoituneita ja normalisoituja.

Päähenkilöstä muodostuu tarinan kärsijä juuri verbaalisten keinojen kautta. Kertoja pyrkii positioimaan itsensä moraalisesti hyväksi toimijaksi kertomalla toisesta mahdollisesta, paljon huonommasta ja syrjivämmästä, toimintamallista. Päähenkilö haluaa kertoa toimineensa tarinan tilanteessa oikein, joka tästä huolimatta johti henkilökohtaiseen soimaukseen ja

tiukkaan palautteeseen. Käräjien osaa kertoja korostaa myös kuvatessaan vaihtoehtoisten toimintatapojen huonoutta.

Haastateltava kertoo tarkasti ja laajasti sen, miksi hänen valitsemansa toimintatapa oli oikein, mutta ei juurikaan käsittele sitä, miksi valinta olisi ollut väärä. Vaikka haastateltava myöntää toimineensa rasistisesti, hän ei reflektoi kriittisesti sitä, millaisia seurauksia hänen toimintansa on voinut aiheuttaa rasistisen toiminnan kohteelle. Tämä voi viitata siihen, että kriittisen reflektion taidot eivät ole kehittyneet tai että ympäristö ei tue niiden kehittämistä. (Ahmed 2012.)

Reflektion puute ei ole vain yksilöllinen valinta, vaan myös institutionaalinen kysymys: jos yliopistoyhteisössä ei ole tilaa tai kulttuurisia käytäntöjä rasismien vaikutusten käsittelyyn, yksilön on helpompi ohittaa ne ja keskittyä oman toimintansa oikeuttamiseen. Tämä asetus voi myös johtaa siihen, että haastattelutilanteessa haastateltava kokee tarpeelliseksi korostaa oman toimintansa moraalista oikeutusta, jotta hän ei leimautuisi rasistiksi tai epämoraaliseksi toimijaksi minun tai tutkielman lukijan silmissä. Tällaisessa ympäristössä reflektiota ohjaa ensisijaisesti halu suojata omaa julkista moraalista identiteettiä sen sijaan, että se keskittyisi rasismien rakenteellisiin vaikutuksiin. (Ahmed 2012.) Tämä asetus on voinut luoda tai vahvistaa omien tekojen perustelua sekä haastateltavan ja muun kuvitellun yleisön vakuuttelua siitä, miksi haastateltava toimi moraalisesti ja käytännöllisesti oikein, vaikka hänen toimintansa oli rasistista. Jos kriittisen reflektion taidot eivät kehity eikä ympäristö tue niiden harjoittamista, rasismien vaikutusten arviointi jää puutteelliseksi, ja sen käsittely yksilötasolla tapahtuu ensisijaisesti oman toiminnan oikeuttamisen eikä sen vaikutusten ymmärtämisen kautta. (Ahmed 2012.)

Kulttuuristen mallitarinoiden tasolla haastateltavan voidaan nähdä hyödyntävän kahta erilaista kulttuurista identiteettikategoriaa. Ensimmäistä kulttuurista mallitarinaa edustaa omista vajavaisuuksistaan tietoinen, ja niitä jatkuvasti kehittävä, ideaalikansalaisen malli. Muiden muassa Brunila ja Mäkelä (2021, 151) puhuvat ideaalikansalaisen mallista, joka on itsevastuullinen ja omista puutteistaan ja vajavaisuuksistaan tietoinen subjekti. Lause; ”*olin toki rasisti siinä kohtaa*” voidaan nähdä tunnustuksena, jonka pyrkimyksenä on välittää kuulijalle kertojan sopivan tähän itsetietoisien ideaalikansalaisen malliin.

Toinen mallitarina ilmenee moraalisen "hyvän ihmisen" identiteettikategoriana. Moraalisen "hyvän ihmisen" identiteettikategoria on ilmennyt eurooppalaisessa historiassa vuosituhansien ajan. Esimerkiksi Aristoteleen mukaan ihmisen hyveellisyys, joka koostui luonteenhyvistä, kuten oikeudenmukaisuudesta ja rauhallisuudesta, on edellytys hyvälle elämälle. Myös Snellmanin ajattelussa ihmisen päämääränä oli siveellisyys, joka koostuu muiden hyveiden muassa eettisestä olemuksesta (Kurki & Nivala, 2006, s. 74–81.)

Tämä hyvyyden idea ei kuitenkaan ole vain yksilöllinen kysymys, vaan se toimii myös instituutioiden ja organisaatioiden normatiivisena kehikkona, jossa yksilöt hahmottavat oman paikkansa ja toimintansa osana laajempia yhteiskunnallisia arvoja (Ahmed, 2012; Bonilla-Silva, 2018). Voidaankin ajatella, että kertoja haluaa luoda maailmankuvaa, jossa on vain kaksi huonoa vaihtoehtoa, joista hän valitsi "paremman", jotta hän voisi edelleen sijoittaa moraalisen ja "hyvän ihmisen" identiteettikategoriaan. Tämä osoittaa, kuinka rasismiin liittyvä vastuu ja moraalinen identiteetti jäsenetään ensisijaisesti yksilötasolla, vaikka rasismi on rakenteellinen ilmiö. Organisaatio- ja työyhteisötasolla tämä voi johtaa siihen, että rasismiin puuttuminen ymmärretään henkilökohtaisena moraalisena valintana eikä institutionaalisen vastuuna. (DiAngelo, 2018; Ahmed 2012.)

Yliopistoympäristössä moraalisen identiteetin kehys voi vaikuttaa siihen, miksi rakenteellisiin epäkohtiin puuttuminen jää yksilöiden vastuulle eikä organisaation laajemmaksi tavoitteeksi. Jos instituutio ei aktiivisesti tarjoa keinoja ja rakenteita rasismin käsittelyyn, sen vastustaminen jää moraalisen "hyvän ihmisen" valinnaksi, eikä kollektiiviseksi prosessiksi. Näin ollen sekä "hyvän ihmisen" mallitarina että sen vastustaminen tapahtuvat yksilöllisellä tasolla, vaikka ne liittyvät laajempiin institutionaalisiin rakenteisiin. Tämä korostaa sitä, miksi organisaatioiden tulisi siirtää rasismin vastainen työ yksilötason moraalista valinnoista institutionaaliseksi käytännöiksi, joissa antirasistiset toimet ovat normi eikä yksittäisten toimijoiden moraalinen velvollisuus. (DiAngelo, 2018; Ahmed 2012.)

4.5 Rasististen ilmoitusten todenmukaisuutta epäillään

Seuraava pieni tarina kuvaa rasististen ilmoitusten todenmukaisuuteen kohdistuvaa epäilyä. Kertoja antaa ymmärtää, että kommunikoitu tilanne ei ”todella” ole ollut rasistinen, vaikka se ”kohteena olevan henkilön näkökulmasta” onkin sitä ollut.

”On (kokemuksia rasismista yliopistossa) siinä mielessä että, enkä osaa sanoa onko ollut kyse rasismista, mutta varmaan kohteena olevan henkilön näkökulmasta siitä on ollut kyse. Olen ollut töissä aiemmin (kahdessa eri suomalaisessa yliopistossa), joissa on ollut ulkomaalaistaustaisia opiskelijoita, jotka eivät ole edenneet opinnoissaan ehkä koskaan sinne loppuun asti, ja ovat kokeneet että kyseessä on ollut siis syrjintää. Mutta tota, en osaa, tietenkään pysty ottamaan kantaa siihen, että onko siitä ollut kyse, he ovat olleet opiskelijoita muiden joukossa ja opintoja on varmasti arvioitu samalla tavalla. Tai ainakaan minulla ei ole ollut mahdollisuutta niin kuin, sitä päästä... Mutta tällaisia tapauksia on ollut siis molemmista yliopistoista. Mutta ei, en, en pysty siis sanomaan mistä, ja rasismikin on varmaan tosi vaikea, sillä tavalla, että milloin siitä on kyse ja milloin ei. Se ei ole mikään sellainen helppo varmaan määritellä, että tässä on käyttäytytty vaikkapa ennakkoluulojen tai joidenkin muiden rasististen motiivien perusteella. Ihmiset näkevät sen omalta kohdaltaan, oman käyttäytymisensä motiivit varmaan kovin eri tavoin. Mutta näistä tapauksista mihin äsken viittasin, niin on jo pitkä aika. Ne ei ole mitään viimevuotisia, tai edes tältä vuosikymmeneltä, vaan oikeastaan paljon pidemmältä ajalta, että nyt ei ole tullut sen kaltaisia yhteydenottoja. Oikeastaan ne yhteydenotot on ollut monesti siis sukupuolten tasa-arvoon liittyviä, tai sukupuolten moninaisuuteen tai tämän tyyppisiin ehkä enemmän” (1)

Tarinan kohteena olevat henkilöt ovat ulkomaalaistaustaisia opiskelijoita, kun taas kertoja positioi itsensä sivustakatselijaksi sekä tilanteen arvioijaksi. Tarinassa maahanmuuttajataustaiset opiskelijat eivät ole edenneet opinnoissaan, joka opiskelijoiden kertomuksen mukaan on johtunut heidän kokemastaan syrjinnästä yliopistolla. Kertojan mukaan hän ei kykene arvioimaan sitä, onko syrjintä vaikuttanut opinnoissa etenemiseen, mutta kuitenkin hänen mukaansa ”he ovat olleet opiskelijoita muiden joukossa ja opintoja on

varmasti arvioitu samalla tavalla”, mikä viittaa siihen, että kertojan näkökulmasta syrjintä ei ole merkittävässä roolissa opiskelijoiden etenemisessä, vaan syynä on mahdollisesti opiskelijoiden oma kyvyttömyys edistää opintojaan.

Tarinassa ei eksplisiittisesti kielletä rasismien olemassaoloa yliopistolla, mutta haastateltavan tapa kertoa tilanteesta luo vaikutelman, että rasismia ei ainakaan hänen tietämyksensä mukaan ole merkittävästi ilmennyt. Kun otetaan huomioon, että tämä oli ainut tapaus, jonka haastateltava nosti esiin kysyttäessä rasismista yliopistolla, voidaan tulkita, että rasismia ei hänen kokemuksensa perusteella pidetä merkittävänä ilmiönä tai että rasistisia kokemuksia pidetään yksittäisinä poikkeuksina. Tämä tukee aiempia tutkimuksia, joissa on havaittu, että institutionaalinen rasismi yliopistoissa voi jäädä näkymättömäksi tai sen vaikutukset voidaan asettaa kyseenalaisiksi erityisesti silloin, kun niitä tarkastelee enemmistöasemassa oleva henkilö (Bonilla-Silva 2018; Forman, 2000).

Haastateltava kertoo tarinan oman positionsa eli henkilökunnan näkökulmasta eikä asetu tarinan kohteen eli ulkomaalaisten opiskelijoiden näkökulmaan tai siihen mahdollisuuteen, että syrjintä olisi voinut vaikuttaa opiskelijoiden opinnoissa edistymiseen jollain tavalla. Hän jättää oven auki syrjinnän mahdolliselle olemassaololle lauseilla kuten *"en osaa, tietenkään pysty ottamaan kantaa (...)"* sekä *"en pysty siis sanomaan"*, mikä voi tarkoittaa joko sitä, että hän näkee syrjinnän olevan mahdollinen, tai sitä, että hän ei halua ottaa vahvaa kantaa, koska haastattelun konteksti ja tutkimuksen suuntaus vaikuttavat hänen sanavalintoihinsa.

Kertoja hyödyntää yhteiskunnallista mallitarinaa siitä, että yksilöiden toiminta perustuu heidän omiin intentioihinsa sanoessaan *"Ihmiset näkevät sen omalta kohdaltaan, oman käyttäytymisensä motiivit varmaan kovin eri tavoin"*. Hän antaa ymmärtää, että tilanteen rasistisuus määräytyy yksilöiden sisäisten motiivien perusteella, ikään kuin rasismi olisi tietoista ja tarkoituksellista toimintaa. Kuitenkin tutkimukset osoittavat, että rasismi on harvoin seurausta tietoisesta halusta syrjiä, vaan pikemminkin sisäistetyistä rakenteellisista mekanismeista ja opituista toimintamalleista, jotka toistuvat ilman, että yksilö tiedostaa niiden vaikutusta (Ahmed, 2012). Tämän vuoksi rasismien olemassaoloa ei voida arvioida ainoastaan sen perusteella, tiedostaako yksilö itse toimivansa rasistisesti vai ei.

Kertoja hyödyntää myös kulttuurista mallitarinaa siitä, että yhteiskunta, ja siten myös yliopistot, kehittyvät jatkuvasti tasa-arvoisemmiksi. Tämä ilmenee hänen lausahduksessaan *"Ne ei ole mitään viimevuotisia, tai edes tältä vuosikymmeneltä, vaan oikeastaan paljon pidemmältä ajalta, että nyt ei ole tullut sen kaltaisia yhteydenottoja."* Tällä mallitarinalla kertoja pyrkii osoittamaan, että rasismi korkeakoulu yhteisöissä olisi vähentynyt ajan myötä, eikä nykyisin olisi yhtä yleistä kuin menneisyudessa. Tällainen narratiivi on kuitenkin ongelmallinen, sillä tutkimukset osoittavat, että rakenteellinen rasismi ei vähene lineaarisesti, vaan muuttaa muotoaan ja voi näyttäytyä hienovaraisempina ilmiöinä, kuten mikroaggressioina tai rasismin todenmukaisuuden epäilynä (Ahmed 2012).

Kuten Alemanji ja Seikkula (2018, 171–173) arvioivat, antirasismiin kohdistuvat vastareaktiot usein koostuvat rasismin kieltämisestä tai epäilyksen kylvämisestä, mikä vaikeuttaa varsinaista keskustelua rasismin todellisista vaikutuksista. Haastateltavan kertomuksessa ei aktiivisesti kielletä rasismin mahdollisuutta, mutta epävarmuuden ja todenmukaisuuden kyseenalaistamisen kautta syntyy asetelma, jossa rasismin esiin tuominen muuttuu haastavaksi. Tämä asenne voi osaltaan vahvistaa institutionaalisen rasismin mekanismeja, sillä epäily rassistien kokemusten todellisuudesta voi estää syrjinnän tunnistamista ja siihen puuttumista yliopistoympäristössä (Ahmed 2012).

4.6 Rasistisiin tilanteisiin puuttuminen tuntuu pelottavalta

"Täytyy sanoa, että sellaisia tilanteita, joissa rasismista keskusteltaisiin ei kauheasti ole ollut. Ei se ole päivittäinen teema. Toki sitten kun lähimmät kollegat ovat valkoihoisia suomenkielisiä suomalaisia kuten itsekin, niin joku aika sitten esimerkiksi yksi kollega puhui Brunbergin suukoista neekerin pusuina, ja se kyllä aiheutti oikeastaan kaikissa muissa reaktion, että ei noin voi sanoa, ja sanoja itsekin oli, että oho, mitä hän sano. Kun vastaavia tilanteita tapahtuu ne ovat vaikeita siinä mielessä, että itse haluaisin niissä tilanteissa ehkä sanoa, että noin ei ihan niin kun oikeasti voi sanoa. Mutta miten puuttua asioihin vaikuttamatta ärsyttävältä tiukkapipolta, etenkin jos siinä on sellainen asetelma et itse on nuori nainen, ja sanoja useimmiten saattaa olla vanhempi mies. Niin kyllä niissä tilanteissa joskus saattaa miettiä sellaista auktoriteettiasetelmaa, tai sitä asetelmaa mikä siinä tilanteessa on. Vaikka noita todella harvoin on noita hetkiä,

mutta yliopistolla on tuhansia ihmisiä, niin toki joskus joku haluaa vitsailla jostain aiheesta mikä ei ole kauhean hauska kaikkien kuulijoiden mielestä. Kyllä minä sitten yleensä sanon, että nyt ei ollut hauskaa. Mutta ehkä sellainen syvempi keskustelu niistä aiheista, vaikka jossain kahvipöydässä, ei ole kauhean helppo, myönnän sen, tai ainakaan itselle ei ole kauhean helppoa lähteä niistä asioista sen enempää keskustelemaan. Sillä tavalla lyhyesti vaan totean, että älä sano noin enää toiste, tai jotenkin että tuo ei ollut sopivaa. Ajattelen että tavallaan sekin niissä tilanteissa on merkki sille sanojalle, sen sijaan että kaikki vaan nauraisi mukana. Mutta ylipäätään tuollaisia tilanteita on ollut aika vähän” (2)

Tarinassa esiintyy kertoja, joka positioituu altavastajaksi tarinan toiseen hahmoon, eli rassistisesti käyttäytyvään auktoriteettiin verrattuna. Tarinassa kertoja haluaa puuttua yliopistolla ilmeneviin rassistisiin tilanteisiin, mutta kokee pelkoa ja ahdistusta oman intersektionaalisen asemansa vuoksi. Nuorena naisena yliopistolla kertoja ei halua joutua itse mahdolliseksi syrjinnän kohteeksi, joka voi seurata, mikäli kertoja puuttuisi rassistisiin tilanteisiin. Tarinassa esiintyy myös tilannetta seuraava yleisö, jonka kuvataan olevan samanaikaisesti rasismia vastustavaksi; ” *kyllä aiheutti oikeastaan kaikissa muissa reaktion, että ei noin voi sanoa*”, sekä sitä hyväksyväksi; ” *sen sijaan että kaikki vaan nauraisi mukana*”.

Haastateltavan kertomus tuo esiin, kuinka rasismista puhuminen yliopistoyhteisössä on vaikeaa ja harvinaista. Kertoja sanoo, että rasismista ei juuri keskustella: ”*Täytyy sanoa, että sellaisia tilanteita, joissa rasismista keskusteltaisiin ei kauheasti ole ollut. Ei se ole päivittäinen teema.*” Tämän voidaan nähdä kertovan siitä, että yliopisto ei tarjoa rakenteellisia eikä kulttuurisia tiloja rasismin käsittelylle. Rasismia ei tunnusteta osaksi instituution toimintaa, vaan se nähdään yksittäisinä tilanteina, jotka tapahtuvat satunnaisesti ja joiden käsittely jää yksittäisten henkilöiden vastuulle. Samalla ympäristö, jossa valta-asetelmat perustuvat akateemiseen hierarkiaan ja vakiintuneisiin käytäntöihin, voi estää avointa keskustelua. Rasismi instituutioissa toimii usein juuri vaikenemisen ja hiljaisen hyväksynnän kautta – se ei ole vain yksilöiden toimintaa, vaan järjestelmällistä näkymättömäksi tekemistä, joka vaikeuttaa rasismin tunnistamista ja siihen puuttumista (Ahmed 2012).

Kertoja kuvaa, kuinka rasismista puhuminen tuntuu vaikealta erityisesti, kun kyseessä on auktoriteettiasema ja sukupuoliin liittyvät valtasuhteet: *”Mutta miten puuttua asioihin vaikuttamatta ärsyttävältä tiukkapipolta, etenkin jos siinä on sellainen asetelma et itse on nuori nainen, ja sanoja useimmiten saattaa olla vanhempi mies.”* Tämä osoittaa, että rasismin esiin nostaminen ei ole vain henkilökohtainen valinta, vaan siihen vaikuttavat sukupuolen, iän ja akateemisen hierarkian tuottamat normit (Crenshaw 1998). Yliopistoympäristössä tämä voi tarkoittaa, että nuoremmat ja prekaarimmassa asemassa olevat joutuvat arvioimaan rasismin vastaisen puuttumisen riskejä ja mahdollisia seurauksia, kuten sosiaalista eksklusiota tai ammatillisen maineen heikkenemistä (Ahmed 2012).

Vaikka haastateltava tuo esiin halunsa puuttua rasismiin, hän samalla normalisoi sitä harvinaisena ja yksittäisenä ilmiönä, joka tapahtuu vain satunnaisesti: *”Vaikka noita todella harvoin on noita hetkiä, mutta yliopistolla on tuhansia ihmisiä, niin toki joskus joku haluaa vitsailla jostain aiheesta mikä ei ole kauhean hauska kaikkien kuulijoiden mielestä.”* Tämä liittyy laajempaan institutionaalisen valkoisuuden (Harris 1993) ja rakenteellisen rasismin näkymättömyyden (Bonilla-Silva 2018) logiikkaan, jossa rasismista tulee jotain "toisten" tekemää ja jossa yliopistoyhteisö ei aktiivisesti kehitä keinoja sen käsittelyyn. Koska aineistossa ei tule ilmi mitään hyväksyttäviä tapoja puhua rasismista yliopistossa, tämä itsessään on merkittävä havainto: se kertoo, että rasismin käsittelylle ei ole sosiaalisesti hyväksytyä mallia, vaan jokainen rasismin vastainen toiminta jää yksilön vastuulle, mikä tekee puuttumisesta riskialtista.

Tämä vaikuttaa myös yliopiston mahdollisuuksiin edistää aktiivista antirasismia. Jos rasismia ei voida ottaa puheeksi ilman pelkoa sosiaalisista seurauksista, ei institutionaalinen muutos ole mahdollinen. Antirasistinen toiminta instituutioissa vaatii rakenteellisia mekanismeja ja kulttuurista tukea, jotta rasismin vastainen keskustelu voisi olla osa arkipäiväistä akateemista toimintaa. Tämä tarkoittaisi esimerkiksi institutionaalisia linjauksia, joissa rasismin vastaisesta toiminnasta tehdään eksplisiittisesti osa yliopiston käytäntöjä, eikä yksittäisten henkilöiden vastuulle jäävä reaktioherkkä toiminto. (Ahmed 2012.)

Tarinan kärsijäksi positioituu kertoja, joka painii oman moraalinsa sekä yliopistolla ilmenevän naisvihan ristipaineessa. Rasismiin puuttuminen on kertojalle selkeästi tärkeää, mutta sen käytännön toteuttaminen on haastavaa, koska siihen liittyy sekä muissa että itsessä herääviä epämiellyttäviä tunteita. Lisäksi rasismin vastainen toiminta voi johtaa seurauksiin,

kuten sosiaaliseen eksklusioon tai naisvihamielisten diskurssien vahvistamiseen. Vaikka kertoja lopulta puuttuu rassistiseen tilanteeseen, hänen kuvauksensa osoittaa, että rasismiin esiin nostaminen ei ole neutraalia eikä riskitöntä.

Tämä herättää kysymyksen: Onko yliopistoyhteisössä niin vahva rasismien rakenne, että aktiivinen antirasismi vaatii tietoista vastavirtaan asettumista? Haastateltavan kuvaus viittaa siihen, että rasismiin puuttuminen voi synnyttää vastareaktioita, ja kertoja myös ennakoii mahdollisia vastahyökkäyksiä. Tässä yhteydessä voisi pohtia, missä määrin pelko sosiaalisista seurauksista vaikuttaa siihen, miten ja millä tavalla rasismiin voidaan puuttua yliopistoissa.

Rassistisen rakenteen luoma pelko ja sen avulla tapahtuva sosiaalinen kontrollointi näyttävät kertojan tarinassa merkittävinä tekijöinä, jotka tekevät rasismista puhumisen vaikeaksi. Voidaan kuitenkin kysyä, missä määrin nämä rakenteet todella estävät puuttumista ja missä määrin ne vain vaikeuttavat sitä. Haastateltavan oma toiminta osoittaa, että vaikka hän kokee tilanteen hankalaksi, hän ei jää täysin passiiviseksi. Tämä voi viitata siihen, että rasismiin puuttuminen on mahdollista, mutta se vaatii yksilöltä merkittävää emotionaalista ja sosiaalista ponnistelua.

Kertoja soveltaa tarinassaan moraalisen hyvän yksilön mallitarinaa kertoessaan halustaan puuttua rassistisiin tilanteisiin, ja samanaikaisesti tukeutuu nykypäiväiseen tunnustuksen kulttuuriin kertomalla, ettei kuitenkaan usein uskalla puuttua mielestään tarpeellisella tavalla. Kertoja tuo esille naisvihamielisten tiukkapipon diskurssin; ”*Mutta miten puuttua asioihin vaikuttamatta ärsyttävältä tiukkapipolta*”, johon joutumista hän yrittää välttää kommunikoimalla epäsuorasti ja pehmeästi. Vastaava kommunikointitapa kuitenkin paradoksaalisesti vahvistaa tietynlaisia naisena olemisen malleja, sillä epäsuora ja pehmeä kommunikointi ovat dikotomiseen sukupuoleen perustuvan sarron mekanismeja, joihin naisen kehoon syntyneitä sosiaalistetaan niin nuoruudessa kuin myös painostetaan myöhemmin työelämässä. (Crenshaw 1998; Ahmed 2012; Collins 2000.)

Tämä ilmiö ei kuitenkaan rajoitu pelkästään sukupuoleen, vaan se kietoutuu myös muihin valtasuhteisiin ja intersektionaalisiin rakenteisiin. Kuten Crenshaw (1998) on tuonut esiin, sukupuolen ja rasismien risteävät vaikutukset tarkoittavat, että kaikki naiset eivät koe samoja odotuksia samalla tavalla. Esimerkiksi toiseksi rodullistetut naiset saatetaan nähdä

aggressiivisempina tai haastavampina riippumatta heidän viestintätyylistään (Collins 2000). Vastaavasti työelämässä ja akateemisissa instituutioissa luokkaan, etnisyyteen ja muihin identiteetteihin liittyvät normit voivat muokata sitä, millaisia kommunikointityylejä pidetään hyväksyttävänä ja "asiallisina" (Ahmed 2012). Tämä osoittaa, että *tiukkapipon* diskurssi ja siihen liittyvät odotukset eivät koske vain sukupuolta, vaan ne ovat osa laajempia vallan ja normien kokonaisuuksia, joissa yksilön asema vaikuttaa siihen, kuinka hänen kommunikaationsa tulkitaan. Naisen kehoon syntyneitä ei ainoastaan ohjata epäsuoruuteen ja pehmeuteen, vaan valtasuhteiden kontekstissa eri ryhmät joutuvat navigoimaan erilaisten ristiriitaisten odotusten ja stereotyyppien välillä. (Ahmed 2012; Collins 2000; Crenshaw 1998.)

5 Pohdinta

Tutkimukseni käsittelee institutionaalista rasismia suomalaisissa yliopistoissa ja sitä, kuinka rakenteelliset valtasuhteet ylläpitävät ja uusintavat itseään korkeakoulu yhteisöissä.

Tarkasteluni osoittaa, että vaikka yliopistot nähdään tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäjinä, ne voivat samalla olla paikkoja, joissa syrjivät käytännöt ja normit jatkuvat piilossa neutraaliuden ja meritokratian diskurssien takana (Tate & Bagguley 2017; McGee 2020).

Tutkimukseni keskeinen havainto on, että haastateltavat eivät osanneet havaita tai nimetä institutionaalista rasismia tai keskustella siitä syvällisesti. Haastateltavat eivät aina olleet tietoisia siitä, miten rakenteellinen rasismi näkyy heidän työssään tai arjessaan, mikä viittaa siihen, että monilla on vaikeuksia tunnistaa rasismia, ellei se ilmene äärimmäisenä tai normatiivisesta diskurssista selkeästi poikkeavana loukkaavana käytöksenä. Tämä tukee aiempia tutkimuksia, joissa on osoitettu, että korkeakoulujen henkilökunta ja opiskelijat eivät aina tunnista rakenteellista rasismia, ellei se ilmene selkeinä ja yksittäisinä tapauksina (Harper 2012). Lisäksi tutkimukseni osoittaa, että rasismien käsittely koettiin epämiellyttäväksi, ja haastateltavat välttelivät sanan "rasismi" käyttöä. Tämä ilmiö on dokumentoitu laajemminkin korkeakoulututkimuksessa, jossa on havaittu, että rasismia käsittelevät keskustelut voivat herättää rakenteellista muutosta estäviä puolustautumisreaktioita (Tate & Bagguley 2017).

Erityisesti tunteiden ja emotionaalisten reaktioiden rooli nousi keskeiseksi, kun pohdin rasismien purkamisen haasteita. Kuten Sara Ahmedin ja Robin DiAngelon teorioiden pohjalta kävi ilmi, tunteet kuten häpeä, syyllisyys ja viha estävät monesti valkoisia subjekteja kohtaamasta omia etuoikeuksiaan ja osallistumasta aktiivisesti rasismien vastaiseen toimintaan. Tämä tunteisiin kietoutuva puolustusmekanismi vahvistaa rakenteellisen rasismien jatkuvuutta, ja samalla se estää yliopistoyhteisöjä tunnistamasta ja muuttamasta syrjiviä käytäntöjään. Tämä tunteisiin kietoutuva puolustusmekanismi vahvistaa rakenteellisen rasismien jatkuvuutta, ja samalla se estää yliopistoyhteisöjä tunnistamasta ja muuttamasta syrjiviä käytäntöjään. Tällaisia käytäntöjä voisivat olla esimerkiksi: 1) Rasismien kokemuksen epäily ja kokemusten vähättely. Haastatteluaineistosta ilmeni, että rasismista ilmoittamisen aitoutta kyseenalaistettiin ja ilmoituksia ei otettu vakavasti. Tämä vahvistaa käsitystä siitä, ettei yliopistossa ole rasismia, mikä voi puolestaan estää antirasististen kehitysten implementoimista. Haastateltavat eivät osanneet antaa esimerkkejä institutionaalisesta rasismista, mikä voi viitata siihen, ettei sen tunnistamiseen ja käsittelyyn ole selkeitä toimintatapoja. Tämä voi johtaa tilanteeseen, jossa rakenteellinen rasismi jää tunnistamatta ja

käsittämättä. 2) Neutraaliuden ja meritokratian diskurssit, jotka estävät syrjivien rakenteiden tunnistamista. Haastateltavat painottivat, että kaikki opiskelijat ovat "samanarvoisia" ja että arviointi tapahtuu "objektiivisesti". Tämä diskurssi voi peittää alleen rakenteellisia epätasa-arvon tekijöitä. 3) Välttelevä ja varovainen puhetapa rasismiin liittyen. Haastatteluista nousi esiin, että rasismi nähtiin aiheena, josta puhuminen herättää voimakkaita reaktioita, minkä vuoksi sen käsittelyä välteltiin tai sitä pidettiin "liian radikaalina". Tämä vaikeuttaa rasistisen rakenteen purkamista, koska jos ilmiötä ei voida käsitellä avoimesti, sitä ei myöskään voida muuttaa. 4) Tunneperäiset reaktiot rasismien käsittelyyn. Haastattelujen perusteella yliopistoyhteisössä koettiin epämukavuutta rasismien käsittelyssä, ja sen esille ottaminen saatettiin tulkita syytökseksi. Tämä voi luoda ympäristön, jossa rasismien vastainen työ vaikeutuu, koska keskustelu sen olemassaolosta torjutaan puolustusreaktioiden vuoksi.

Tutkielmaa kirjoittaessani huomasin, että neutraaliuden ja objektiivisuuden diskurssit toimivat tapoina kyseenalaistaa aiheen käsittelyä. Keskusteluissa tutkimukseni kanssa nousivat toistuvasti esiin kysymykset kielenkäytöstäni ja tutkimuksen emotionaalisesta latauksesta, mikä vaikutti siltä, että aihe herätti vastareaktioita. Tämä herättää kysymyksen: Miten neutraaliuden ja objektiivisuuden ihanne vaikuttavat siihen, mitä tutkimusaiheita pidetään akateemisesti hyväksyttävänä? Erityisesti feministisessä ja kriittisessä teoriassa on osoitettu, että tiedontuotanto ei ole irrallaan valtasuhteista, ja objektiivisuuden käsite itsessään voi heijastaa vallan ja normien muodostamia rajoja (Ahmed 2012; Harding 1991).

Tutkielman kirjoituksen aikana koin yllä mainittuja vastareaktioita itseäni ja tutkielmaani liittyen opiskelijayhteisöltäni. Kokemani vastareaktiot olivat systemaattisia ja jatkuvia, ja niitä kyseenalaistaessa kollegojeni taktiikat etenivät tarkoitusperieni tai tunne-elämäni kyseenalaistamiseen tutkijana. Asian avaaminen perusteellisesti kerran, kaksi tai kolmekin kertaa ei riittänyt, vaan "huolet" nostettiin esille aina uudelleen. Osittain tämä ongelma varmasti juontaa juurensa myös tutkimukseni monitieteisyyteen, sillä dekoloniaali tai feministinen teoria ei ole valtavirtaa kasvatustieteellisessä tutkimuksessa. Tämä ei kuitenkaan selitä ilmiötä kokonaisuudessaan. Opiskelijakollegani toivat yhä uudelleen esille, kuinka he "arvostavat aihettani" mutta ilmoittivat kielenkäyttöni olevan liian aggressiivista, tunteellista, subjektiivista tai mitä tahansa muuta kuin tieteellisesti hyväksyttävää. Useassa tapaamisessa keskustelu siirtyi minuun tutkijana ja siihen, miksi käsitelin tätä aihetta, sen sijaan että keskustelu olisi siirtynyt aiheeseeni tai rakenteellisiin kysymyksiin. Kommentit kuten "*on selvää, että tämä aihe on sinulle läheinen*" tai "*tämän aiheen on pakko nostaa tutkijassa*

paljon tunteita esiin" herättävät kysymyksen siitä, miksi keskustelijat eivät tarkastelleet omaa suhtautumistaan aiheeseen. Tämän ilmiön voidaan nähdä liittyvän Sara Ahmedin (2012) ja Robin DiAngelon (2018) käsittelemään valkoisuuden haurauteen, jossa rasismien käsittelyyn liittyvät tunteet siirretään pois rakenteista ja instituutioista yksilön henkilökohtaiseksi emotionaaliseksi kysymykseksi.

Monesti yliopistoyhteisön keskusteluissa annettiin ymmärtää, että kiinnostukseni rasismiin tutkijana tulisi perustua henkilökohtaiseen kokemukseen. Tuntui siltä, että oletettiin, että minulla täytyi olla jokin henkilökohtainen side aiheeseen – esimerkiksi puoliso, jota rasismi koskee – sillä tutkimusaiheen valintaa ei nähty mahdolliseksi ilman emotionaalista sidettä. Tämä herättää kysymyksen siitä, miksi rasismi nähdään aiheena, josta vain sitä henkilökohtaisesti kokeneet voivat puhua. Ahmed (2012) on analysoinut, kuinka "hyvän valkoisen" asema usein edellyttää, että valkoisen henkilön kiinnostus rasismiin liittyy henkilökohtaiseen syyhyn, jotta se voidaan oikeuttaa. Tämä diskurssi voi osaltaan hiljentää niitä, jotka haluavat käsitellä rasismia kriittisesti ilman henkilökohtaista kokemusta.

Pohtiessani sitä, miten voisin tehdä tekstistäni neutraalimman, huomasin sen olevan haastavaa, sillä jo pelkkä aiheeni ja sen otsikko, joka silloin oli nimeltään *"Rakenteellinen rasismi suomalaisissa yliopistoissa"*, herätti voimakkaita emotionaalisia reaktioita. Tämä herättää kysymyksen: Onko mahdollista käsitellä rakenteellista rasismia tavalla, joka ei synnytä tunteellisia vastareaktioita? Koska rasismien käsittelyyn liittyy usein vahvoja tunteita, sen käsittely akateemisissa kontekstissa voi kohdata vastustusta. Kuten Ahmed (2012) on todennut, monimuotoisuuskeskusteluissa voidaan omaksua strategioita, jotka sivuuttavat rasismien suoran käsittelyn ja suosivat neutraalimpia, vähemmän latautuneita käsitteitä. Tämä herättää myös laajemman kysymyksen siitä, missä määrin akateeminen kirjoittaminen voi todella olla neutraalia.

Kokemukseni esiintuomisella pyrin viittaamaan siihen, kuinka rasismien käsittelyyn liittyvät tunteet eivät ole vain yksilöllisiä, vaan ne kietoutuvat institutionaalisiiin rakenteisiin ja akateemisiin normistoihin. Voiko rasismien tutkiminen tapahtua täysin neutraalisti, jos itse tutkimusaihe haastaa vallitsevia valtasuhteita? Tämä kysymys jää avoimeksi, mutta se osoittaa, että rasismien tutkiminen ei ole pelkästään teoreettinen harjoitus, vaan se voi synnyttää laajempia reaktioita myös tiedeyhteisössä.

Tähän liittyy myös havainto, jonka tein haastatteluiden edetessä. Haastatteluissa huomasin haastateltavien reaktioista, että halutessani säilyttää haastateltaviin mahdollisimman hyvän ja avoimen keskusteluyhteyden minun tuli välttää sanan "*rasismi*" käyttöä. Aloin tekemään näin, ja käytin rasismien sijaan sanaa "*yhdenvertaisuus*" monissa haastatteluissa. Tämä osoittaa yhä sen, kuinka rasismien käsittely voi olla emotionaalisesti latautunutta ja herättää vastareaktioita, jotka vaikeuttavat sen käsittelemistä suoraan (Ahmed 2012). Yhdenvertaisuus vaikutti muillakin tavoin helpommalta asiakokonaisuudelta puhua ja sanoittaa, sillä suurin osa haastateltavista tuotti helpommin esimerkkejä, tai vei keskustelun muutoin kohti sukupuolten välistä tasa-arvoa tai vammaisuuteen liittyviä kysymyksiä rasismista puhuttaessa. Nämä tuntuivatkin olevan haastateltaville helpompia aiheita käsitellä kuin rasismi. Tulkitsin tämän johtuvan siitä, että sukupuolten välisestä tasa-arvosta ja sen tärkeydestä on normalisoitunut diskurssi, johon on helppo tarttua. Vammaisuus taas esimerkeissä näyttäytyi usein yksinkertaistettuina faktoina, kuten pyörätuolissa olemisena. Tämä esimerkki tuo selkeyttä, sillä jokainen ymmärtää, että on syrjivää, jos pyörätuolissa oleva joutuu kävelemään portaita pitkin. Vamma on selkeä ja näkyvä, eli siis ei kyseenalaistettavissa. Tämä vertautuu taas rasismiin siten, että haastateltavien oli vaikeaa havaita rasismia, sekä sitä, mikä on rasismia ja mikä ei. Rasistinen syrjintä on siis epäselvää, ja siihen liittyvä "harmaa alue" näyttäytyy vaikeana hahmottaa.

Yllä mainittu havainto rasismi- sanan käytön vaikeudesta liittyy laajemmin aineiston analyysin tuloksiin, joissa kävi ilmi, että rasismien tunnistaminen oli haastavaa ja että institutionaalinen rasismi jäi usein huomaamatta. Kuten haastateltavien epärointi rasismien tunnistamisessa osoitti, rasismi saatettiin ymmärtää vain äärimmäisinä ja yksilöllisinä tekoina, kun taas rakenteellinen ja hienovarainen rasismi jäi tunnistamatta. Tämä on linjassa DiAngelon (2018) käsitteen "*valkoinen hauraus*" kanssa, jonka mukaan rasismista puhuminen voi aiheuttaa defensiivisiä reaktioita ja jopa estää antirasistisen keskustelun. Lisäksi havainto siitä, että sanan "*rasismi*" käyttö vaikeutti keskustelua mutta "*yhdenvertaisuus*" helpotti sitä, liittyy Ahmedin (2012) teoriaan institutionaalisesta rasismien torjunnasta. Ahmedin mukaan organisaatiot omaksuvat mielellään yhdenvertaisuuden ja monimuotoisuuden käsitteitä, mutta voivat samalla vastustaa rasismien suoraa käsittelyä, koska se haastaa organisaation itseymmärrystä ja vallitsevia valtasuhteita. Tämä voi osaltaan selittää, miksi rasismien sijaan yhdenvertaisuus koettiin neutraalimpana ja helpommin hyväksyttävänä terminä.

Tämä havainto osoittaa myös sen, että rasismien käsittelemistä vältellään jopa tutkimushaastatteluissa, joissa sitä pyritään tutkimaan, mikä voi vaikeuttaa rakenteellisen rasismien tunnistamista ja purkamista. Se myös vahvistaa aineiston analyysin tuloksia, joiden mukaan rasismi ymmärretään usein yksilöllisinä tekoina, kun taas sen institutionaaliset muodot jäävät näkymättömiksi.

Koin kiinnostavana sen, että kaikki haastateltavat yhtä lukuun ottamatta yrittivät esittää itsensä *hyvän ihmisen teesin* mukaisesti. Ainut haastateltava, joka meni valtavirtaa vastaan, oli vanhempi mieshenkilö. Vastavirtaan liikkuva haastateltava ei puolestaan myöskään ollut asiasta tunteeton tai välinpitämätön, hän omasi vahvan mielipiteen siitä, että rasismista puhuminen on turhaa, mutta sen sijaan esimerkiksi sukupuoleen ja luokkaan liittyviä epätasa-arvoisuuksia haastateltava piti tärkeinä. Tämä oli mielenkiintoinen havainto, johon en tämän tutkielman puitteissa päässyt pureutumaan tarkemmin.

Yhdistävä tekijä kaikissa näissä haastattelussa on siis tunteellisuus aihetta kohtaan, mikä viittaa siihen, että rasismi ymmärretään ensisijaisesti henkilökohtaisena ja moraalisenä kysymyksenä, ei rakenteellisenä ongelmana. Tämä havainto liittyy aineiston muihin löydöksiin, joissa haastateltavilla oli vaikeuksia hahmottaa rakenteellista rasismia ja sen ilmenemistä yliopistossa. Haastateltavat eivät tuottaneet esimerkkejä institutionaalisista mekanismeista, jotka ylläpitävät rasismia, mutta sen sijaan he reagoivat vahvasti omiin tunteisiinsa, joita rasismien käsittely herätti. Tämä on linjassa Ahmedin (2012) analyysin kanssa, jossa hän osoittaa, kuinka monimuotoisuus- ja rasisminvastainen työ kohtaa usein emotionaalista vastarintaa, joka keskittyy valkoisten henkilökohtaisiin kokemuksiin, ei institutionaalisiiin kysymyksiin. Tämä havainto viittaa myös DiAngelon (2018) käsitteeseen "valkoisuuden hauraus", jossa rasismien käsittelemiseen liittyvä epämielisyys johtaa siihen, että keskustelut kääntyvät pois rakenteista ja kohti yksilöllisiä tunnekokemuksia. Sen sijaan, että huomio kohdistuisi siihen, miten rasismi vaikuttaa niihin, jotka siitä kärsivät, huomio siirtyy niiden tunteisiin, jotka kokevat aiheen epämielilyttävänä. Tämä voi osaltaan selittää, miksi haastateltavat eivät osanneet nimetä institutionaalisia rasismien muotoja: jos rasismi hahmotetaan tunnekysymyksenä, sen rakenteelliset ulottuvuudet voivat jäädä näkymättömiksi. Näin ollen tämä havainto tukee laajempaa argumenttia siitä, että yliopistoyhteisössä ei ole vakiintuneita tapoja käsitellä rasismia institutionaalisena ilmiönä. Koska rasismien käsittelemiseen liittyy voimakkaita tunteita ja sen tarkastelu

neutraalina rakenteellisena kysymyksenä on vaikeaa, sen käsittely jää helposti pinnalliseksi tai vältetyksi aiheeksi.

Tutkielmani tuo esiin sen, että rakenteellisen rasismien purkaminen edellyttää syvällistä instituutioiden kriittistä tarkastelua. Rakenteellinen rasismi yliopistossa tarkoittaa niitä käytäntöjä, toimintamalleja ja tiedontuotannon rakenteita, jotka ylläpitävät ja uusintavat etuoikeuksien epätasaista jakautumista rotuun tai etnisyyteen perustuen (Tate & Page 2020; Ahmed 2012). Se voi näkyä esimerkiksi opetussuunnitelmien eurosentrisyydessä, opiskelijavalintojen ja rekrytointikäytäntöjen vinoumissa sekä siinä, kenen tietoa ja kokemuksia pidetään akateemisessa ympäristössä legitimeinä. Tutkimukseni osoittaa, että haastateltavat eivät osanneet nimetä tai ottaa kantaa rakenteelliseen rasismiin. Tämä on jo itsessään merkittävä löydös, sillä heidän asemassaan työskentelevien henkilöiden tulisi kyetä tunnistamaan ja ymmärtämään institutionaaliset valtarakenteet ja niiden vaikutukset. Se, että rasismien tunnistaminen rajoittui yksilötason tilanteisiin eikä rakenteellisiin kysymyksiin, kertoo, että rakenteellinen rasismi voi olla niin normalisoitunutta, ettei sitä nähdä ongelmaksi – tai että se ymmärretään vain äärimmäisinä, selkeästi syrjivinä tekoina eikä osana järjestelmällistä epätasa-arvoa (Bonilla-Silva 2018).

Tämä havainto liittyy aiempiin tutkimuksiin, joiden mukaan korkeakoulut usein pitävät itseään neutraaleina ja meritokraattisina ympäristöinä, mikä voi estää rasismien tunnistamisen rakenteellisella tasolla (Tate & Bagguley 2017). Jos yliopistoyhteisö ei tunnista omia rakenteitaan syrjiviksi, sillä ei myöskään ole valmiuksia niiden muuttamiseen. Tämä korostaa, että muutos vaatii yliopistoilta aktiivisia toimia rasismien vastustamiseksi, sekä rakenteellisten uudistusten että tiedontuotannon dekolonisaation muodossa.

Tutkielmani tuo esiin erityisesti sen, että yliopiston henkilöstö saattaa ylläpitää rasismien rakennetta suurilta osin tahtomattaan ja tietämättään. Aiheen herättämät emootiot tuottavat refleksiivisiä reaktioita, joilla ylläpidetään rodun ajatukseen perustuvaa ilmapiiriä ja valtarakennetta. Jos institutionaalisesta rasismista ei puhuta tai sitä ei osata nimetä, se säilyy tunnistamattomana ja muuttumattomana. Se, kuinka tämä puretaan, on tämän tutkielman tavoittamattomissa, mutta tulokseni osoittavat, että yksi keskeinen haaste on se, että rakenteellisen rasismien käsittelemiseen ei ole riittäviä keinoja korkeakouluyhteisöissä. Tämä viittaa siihen, että antirasistinen muutos vaatisi ensisijaisesti koulutusta ja institutionaalista itsearviointia rasismien ilmenemismuodoista.

6 Liitteet:

6.1 Haastattelurunko

Taustatiedot

Nimi, Yliopisto, työtehtävä/titteli

1 Rooli yhdenvertaisuudesta vastaavana henkilönä

Kertoisitko omin sanoin missä tehtävässä/tehtävissä olet toiminut yliopistolla?

- Oletko edistänyt yhdenvertaisuutta tai muita teemoja eri organisaatioissa tai liikkeissä?

Kertoisitko omin sanoin roolistasi yhdenvertaisuudesta vastaavana henkilönä?

- Miksi vastaava rooli on perustettu?
- Millaisia tehtäviä rooliin kuuluu?
- Millaisia käytäntöjä rooliin on luotu?
- Millaisia pelisääntöjä yliopistolla on rasismin suhteen?
- Millaisia kokemuksia rooli on tuonut? Voitko antaa esimerkkejä tilanteista?

Onko yliopistolla erityisiä sääntöjä rasismin suhteen?

2. Rasismi

Miten määrittelisit omin sanoin rasismin?

Millaisia kokemuksia sinulla on rasismista yliopistossa?

Onko rasismiin puututtu? Kuka on puuttunut? Jos olet ollut itse osallisena tai tunnet tapauksia tarkemmin, voisitko kertoa yksityiskohtaisia esimerkkejä?

- Millä tavoin rasismiin on puututtu? Mitä konkreettisesti on tehty?

Millainen yleinen ilmapiiri yliopistolla/opiskelijajärjestössä on? Onko rasismista helppo puhua?

Millaisia syrjiviä toimintatapoja tai prosesseja tunnistat yliopistoissa?

3. Antirasismi

Miten koet yliopiston roolin antirasistisessa työssä ja rasismin kitkemisessä?

Kenellä/millä taholla koet, että on suurin vastuu rasismin poistamisessa yliopistoista?

Mitä on tehty hyvin?

Mihin asioihin pitäisi kiinnittää enemmän huomiota rasismin kitkemiseksi? Mitä pitäisi tehdä toisin?

- Apukysymykset: Miten antirasismia voisi mielestäsi edistää;

Opiskelijavalinnoissa

Opetustilanteissa

Opiskelijoiden

tukipalveluissa

Arvioinnissa

Muutoin opiskelijoiden

vapaa ajalla, kuten

opiskelijajärjestöihin

hakeutumisessa,

järjestöjen toimintaan

osallistumisessa?

Lähteet

Ahmed, S. (2012). *On being included: Racism and diversity in institutional life*. Durham, NC: Duke University Press.

Ahmed, S. (2014). *The cultural politics of emotion* (2nd ed.). Edinburgh: Edinburgh University Press.

Alasuutari, P. (2011). *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Vastapaino.

Alemanji, A. (2018). Introduction. In A. Alemanji (Ed.), *Antiracism education in and out of schools* (pp. 1-11). Cham: Palgrave Macmillan.

Alemanji, A., & Seikkula, L. (2018). What, why and how do we do what we do? Antiracism education at the university. In A. Alemanji (Ed.), *Antiracism education in and out of schools* (pp. 171-184). Cham: Palgrave Macmillan.

Armila, P., Rannikko, A., & Sotkasiira, T. (2018). Invading formal education by non-formal anti-racist campaigning. In A. Alemanji (Ed.), *Antiracism education in and out of schools* (pp. 125-145). Cham: Palgrave Macmillan.

Austen, L. (2021). The unknown student, and other short stories: An ethical and methodological exploration of students as data. In D. Thomas & J. Arday (Eds.), *Doing equity and diversity for success in higher education: Redressing structural inequalities in the academy* (p. 177). Cham: Palgrave Macmillan.

Bakshi, K. (2021). Towards the unmasking of canons: Decolonising the study of literature. In D. Thomas & J. Arday (Eds.), *Doing equity and diversity for success in higher education: Redressing structural inequalities in the academy* (pp. 120-122). Cham: Palgrave Macmillan.

Bamberg, M. (2012). Why narrative? *Narrative Inquiry*, 22(1), 202-210.

Bamberg, M., & Georgakopoulou, A. (2008). Small stories as a new perspective in narrative and identity analysis: Narrative analysis in the shift from texts to practices. *Text & Talk*, 28(3), 377–396.

Bonilla-Silva, E. (1997). Rethinking racism: Toward a structural interpretation. *American Sociological Review*, 62(3), 465–480. <https://doi.org/10.2307/2657316>

Bonilla-Silva, E. (2021). *Racism without racists: Color-blind racism and the persistence of racial inequality in America* (6th ed.). Blue Ridge Summit: Rowman & Littlefield Publishers.

Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Cambridge: Polity Press.

Bruner, J. (1991). The narrative construction of reality. *Critical Inquiry*, 18(1), 1–21. <https://doi.org/10.1086/448619>

Crenshaw, K., & Phillips, A. (1998). Demarginalizing the intersection of race and sex: A Black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory, and antiracist politics. In A. Phillips (Ed.), *Feminism and politics*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198782063.003.0016>

Cunliffe, A. (2004). On becoming a critically reflexive practitioner. *Journal of Management Education*, 28(4), 407-426.

Delgado, R., Stefancic, J., & Harris, A. P. (2017). *Critical race theory: An introduction* (3rd ed.). New York: NYU Press.

de Sousa Santos, B. (2014). *Epistemologies of the South: Justice against epistemicide*. Boulder, CO: Paradigm Publishers.

DiAngelo, R., & Dyson, M. E. (2018). *White fragility: Why it's so hard for white people to talk about racism*. New York: Beacon Press.

Dijk, T. A. van (1987). *Communicating racism: Ethnic prejudice in thought and talk*. Newbury Park, CA: Sage.

Dyer, R. (1997). *White: Essays on race and culture*. London: Routledge.

Eddo-Lodge, R., Rusi, S., Abdulkarim, M., & Gummerus Kustannus (2021). *Miksi en enää puhu valkoisille rasismista*. Helsinki: Gummerus.

Elo, S., Kajula, S., & Kääriäinen, M. (2022). Laadullisen sisällönanalyysin vaiheet ja eteneminen. *Hoitotiede*, 34(4), 215-225.

Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.

Fineman, S. (2000). *Emotion in organizations* (2nd ed.). London: Sage Publications.

Foucault, M. (1984). *The history of sexuality: An introduction* (Vol. 1). Harmondsworth: Penguin Books.

Foucault, M. (1994). *The archaeology of knowledge*. London: Routledge.

Frankenberg, R. (1993). *White women, race matters: The social construction of whiteness*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Junka-Aikio, L. (2023). Whose settler colonial state? Arctic Railway, state transformation and settler self-indigenization in Northern Finland. *Postcolonial Studies*, 26(2), 279–301.

Kosunen, S. (2018). Access to higher education in Finland: Emerging processes of hidden privatization. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, 4(2), 67–77.

Kuokkanen, R. (2020). The Deatnu Agreement: A contemporary wall of settler colonialism. *Settler Colonial Studies*, 10(4), 508–528.

Mäkelä ja Brunila (2021). Nuoret aikuiset ja tukijärjestelmien terapeuttinen valta. Teoksessa Brunila, Harni, Saari, Ylöstalo (toim.), *Terapeuttinen valta*. Tampere: Vastapaino, 151.

Gordon, L. R. (2007). What can white faculty do? *Teaching in Higher Education*, 12(3).

Goldberg, D. T. (2002). *The racial state*. Oxford: Blackwell.

Goldberg, D. T. (2008). *The threat of race: Reflections on racial neoliberalism*. Oxford: Wiley-Blackwell.

Grue, J. (2021). Diversify or decolonize? What you can do right now and how to get started. In D. Thomas & J. Arday (Eds.), *Doing equity and diversity for success in higher education: Redressing structural inequalities in the academy* (pp. 164-165). Cham: Palgrave Macmillan.